

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

RAZRED ZA DRUŠTVENE ZNANOSTI

ODSJEK ZA POVIJESNE ZNANOSTI

ZAVODA ZA POVIJESNE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Uredništvo

Akademik Tomislav RAUKAR
Rumjana BOŽILOVA
Svetlozar ELDAROV
Ante GULIN
Damir KARBIĆ
Zoran LADIĆ
Tihana LUETIĆ
Irina OGNJANOVA

Recenzenti

Akademik Nikša STANČIĆ
Vanja LOZANOVA-STANČEVA

CIP dostupan u računalnome katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 837119

ISBN 978-953-154-991-2

Izrađeno tijekom rada na zajedničkim projektima Odsjeka za povijesne znanosti
Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i
Instituta za balkanistiku s Centrom za trakologiju Bugarske akademije nauka *Hrvati i
Bugari kroz vjekove i Bugari i Hrvati u jugoistočnoj Europi od 7. do 20. stoljeća*

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

HRVATI I BUGARI KROZ STOLJEĆA
Povijest, kultura, umjetnost i jezik

ХЪРВАТИ И БЪЛГАРИ ПРЕЗ ВЕКОВЕТЕ
История, култура, изкуство и език

Zbornik radova sa znanstvenog skupa
održanog u Zagrebu i Đakovu, 23.-24. rujna 2010.

Uredili Damir Karbić i Tihana Luetić

Zagreb 2013.

Ilustracija na naslovnici:

Katedrala sv. Petra u Đakovu, sjedište biskupa J. J. Strossmayera, prijatelja i dobročinitelja bugarskog naroda (© Branka Grbavac)

Ilustracije na poleđini:

Dvorac Pejačević u Našicama, sjedište hrvatske grofovske obitelji bugarskog podrijetla (© Branka Grbavac)

Bugarsko nacionalno kazalište “Ivan Vazov” u Sofiji, mjesto kulturnih susreta hrvatskih i bugarskih umjetnika (© Tihana Luetić)

Izdavanje ovog Zbornika financijski su potpomogli
Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske

S A D R Ź A J
TABLE OF CONTENTS

<i>Ante Gulin:</i>	
Hrvati i Bugari kroz stoljeća. Povijest, kultura, umjetnost i jezik	1
<i>Hrvoje Gračanin:</i>	
Bugari, Franci i južna Panonija u 9. stoljeću. Reinterpretacija povijesnih izvora	3
Българите, франките и Южна Панония през IX век. Реинтерпретация на историческите извори	19
The Bulgars, Franks and South Pannonia in the Ninth Century. The Reinterpretation of Historical Sources	22
<i>Zrinka Nikolić Jakus:</i>	
Bugari u Splitu? Priča o porijeklu jedne srednjovjekovne plemićke obitelji	23
Българи в Сплит? Легенда за произхода на една средновековна аристократична фамилия	50
Bulgarians in Split? The Story about the Origin of a Medieval Noble Family	53
<i>Людмила Миндова:</i>	
Кристализация на скръбта. Форми на плача в хърватската барокова литература	55
Kristalizacija tuge. Forme plača u hrvatskoj baroknoj književnosti	70
The Crystallisation of Sorrow. Forms of Lament in Croatian Baroque Literature	72
<i>Йорданка Гешева:</i>	
Свободните хърватски земи – новата родина на фамилия Пеячевич (края на XVII – първата половина на XVIII в)	73
Slobodne hrvatske zemlje – nova domovina obitelji Pejačević (крај 17.-prva polovica 18. stoljeća)	95
Free Croatian Lands: the New Homeland of the Pejačević Family (the End of the Seventeenth and the First Half of the Eighteenth Century)	98
<i>Румяна Божилова:</i>	
Франьо Рачки и Анте Старчевич – две хърватски визии за съдбините на Балканите	99
Franjo Rački i Ante Starčević – dvije hrvatske vizije o sudbini Balkana	121
Franjo Rački and Ante Starčević – Two Croatian Visions of the Fate of the Balkans	123
<i>Антоанета Балчева:</i>	
Щрихи към феномена на байронизма в българската и хърватската литература	125
Crtrice k fenomenu bajronizma u bugarskoj i hrvatskoj književnosti	133
The Contours of the Phenomenon of Byronism in Bulgarian and Croatian Literature	134

<i>Румяна Конева:</i>	
Професор Иван Шишманов, Хърватия и Паневропейската идея.....	135
Profesor Ivan Šišmanov, Hrvatska i paneuropska ideja.....	145
Professor Ivan Šišmanov, Croatia and Pan-European Idea.....	147
<i>Ivica Zvonar:</i>	
<i>Obzor</i> o Prvom balkanskom ratu	149
Вестник <i>Обзор</i> за Първата Балканска война	166
Reports on the First Balkan War in the Newspaper <i>Obzor</i>	169
<i>Igor Despot:</i>	
Diplomatski incident između Bugarske i Austro-Ugarske Monarhije 1913. godine. Slučaj Miletić	171
Дипломатически инцидент между България и Австро-Унгарската монархия през 1913 година. Случаят Милетич	178
A Diplomatic Incident between Bulgaria and the Austrian Monarchy in 1913. The Miletić Case	180
<i>Милена Георгиева:</i>	
По следите на една „изчезнала” творба – „Innocentia” от Бела Чикош Сесия ...	181
Tragom jedne nestale umjetnine – “Innocentia” Bele Čikoša Sesije.....	195
Tracing a Missing Work of Art – <i>Innocentia</i> by Bela Čikoš Sesija	198
<i>S. M. Estera Radičević:</i>	
Djelovanje sestara Sv. Križa na području zdravstva u Bugarskoj	199
Дейността на сестрите от Конгрегацията на Св. Кръст в сферата на здравеопазването в България	221
The Agency of the Sisters of Mercy of the Holy Cross in Healthcare in Bulgaria	225
<i>Светлозар Елдъров:</i>	
Хърватският апостолат „Св. Св. Кирил и Методий” и българите (1910 – 1919 г.).	227
Hrvatski apostolat sv. Ćirila i Metoda i Bugari (1910.-1919.).....	253
The Croatian Apostolate of SS. Cyril and Methodius and the Bulgarians (1910-1919)..	256
<i>Suzana Leček:</i>	
Sumnjivi useljenici: Bugari u Zagrebu 1936. godine	257
Съмнителни заселници: българите в Загреб през 1936 г.	271
Suspicious Immigrants: Bulgarians in Zagreb in 1936.....	273
<i>Александър Костов:</i>	
Обучението на български лесовъди в хърватски учебни заведения от 70-те години на 19 век до края на Втората световна война	275
Образованje bugarskih šumara na hrvatskim školama od sedamdesetih godina 19. stoljeća do kraja Drugog svjetskog rata	289
Education of Bulgarian Foresters in Croatian Schools from the 1870s to the End of the Second World War	291

Jadranka Grbić Jakobović:

Bugari u Hrvatskoj: migracije, situiranost, identifikacijske strategije i prakse	293
Българите в Хърватия: миграции, ситуираност, идентификационни стратегии и практики	315
Bulgarians in Croatia: Migrations, Positioning, Identification Strategies and Practices	319

Krešimir Belošević:

Hrvatski vegetarac (vegetarijanac) među bugarskim prijateljima. Dr. Ivo Hengster u Bugarskoj 1939. godine	321
Хърватски „вегетарац“ (вегетарианец) между български приятели. Д-р Иво Хенгстер в България през 1939 г.	349
A Croatian Vegetarian among Bulgarian Friends. Ivo Hengster in Bulgaria in 1939.....	351

Николай Кочанков:

Създаването на Хърватската православна църква (1942 г.) и българите	353
Stvaranje Hrvatske pravoslavne crkve 1942. godine i Bugari	373
The Creation of the Croatian Orthodox Church in 1942 and the Bulgarians	375

Ирина Огнянова:

Противодействието на Католическата църква на комунистическия натиск в Хърватия в първите следвоенни години (1945-1947)	377
Reakcija Katoličke crkve na komunistički pritisak u Hrvatskoj u prvim poslijeratnim godinama (1945.-1947.).....	412
The Reaction of the Catholic Church to Communist Pressure in Croatia in the First Post-War Years (1945-1947)	414

Sanja Vulić:

Uloga nacionalnog identiteta u hrvatskom i bugarskom manjinskom školstvu u Mađarskoj – sličnosti i razlike	415
Ролята на националната идентичност в хърватското и българското малцинствено образование в Унгария – прилики и разлики	421
The Role of National Identity in Croatian and Bulgarian Minority School Education in Hungary – Similarities and Differences	422
Autori radova u zborniku	423

Zrinka Nikolić Jakus

BUGARI U SPLITU? PRIČA O PORIJEKLU JEDNE SREDNJOVJEKOVNE PLEMIĆKE OBITELJI

Zrinka Nikolić Jakus
Odsjek za povijest
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

UDK 94(497.5=163.2)“09/13”
929.7(497.5Split=163.2)

U članku se prikazuje skupina dokumenata iz ostavštine Ivana Lučića Luciusa o srednjovjekovnoj crkvi Sv. Mihovila u Solinu. Crkvu je navodno kao obiteljsku zadužbinu osnovala obitelj izbjeglica iz bugarske vladarske obitelji krajem 10. stoljeća, a u historiografiji su podijeljena mišljenja o autentičnosti tih dokumenata. Autorica članka priklanja se opciji da se radi o falsifikatima nadahnutima zbivanjima u bugarskoj i srpskoj vladarskoj obitelji iz tridesetih godina 14. stoljeća. Vjerojatno su sastavljeni u drugoj polovici 14. stoljeća, potaknuti interesima hrvatsko-ugarskog kralja Ludovika Anžuvinca, ili pak, nešto kasnije, cara Sigismunda Luksemburškog, u Bugarskoj.

U ostavštini “oca hrvatske historiografije” Ivana Lučića Luciusa sačuvano je nekoliko dokumenata koje je on prepisao iz danas izgubljene ostavštine poznate splitske plemićke obitelji Cindro (de Cindris), a koji se bave solinskom crkvom posvećenoj Sv. Mihovilu Arkandelu, Sv. Petru Apostolu i Sv. Martinu Biskupu.¹ U dokumentima

¹ Dokumenti se mogu pronaći u ostavštini Ivana Lučića Luciusa koja se čuva u Kaptolskom arhivu u Splitu (dalje: Lucius), a nalaze se u sv. 538, ser. B, fol. 7-14'. Također postoji i prijepis koji je nastao pod nadzorom Mihe Barade, a čuva se u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Ti dokumenti nalaze se u prijepisu u sv. 14, str. 7-14. U ovom radu će se referirati i na izvornik i na prijepis na sljedeći način: Lucius, br. sveska u izvorniku, paginacija stranica u izvorniku/broj sveska u prijepisu u Arhivu HAZU, paginacija stranica u prijepisu. Dokumente, ali ne kao cjelinu te uz izostavljanje onoga datiranog 1213. (u Gunjačinom izdanju F.), iako se na njega kratko referira, objavio je Daniele Farlati, *Illyricum sacrum*, vol. 3, Veneciis 1765., str. 111-112, 112-113, 114, 196, 277. Dokumente datirane u 10. i 11. stoljeće izdao je i Ivan Kukuljević Sakcinski, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae, dio I.*, Zagreb 1874., dok. 106-107, str. 96-98 te Franjo Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, sv. 7, Zagreb 1877., dok. 19, str. 23-24, dok. 22, str. 28-30,

je bila poznata kao crkva *Sanctus Michael de Arena* ili *de Sabulo* ili *de Slano*. Od crkve danas nije ostalo arheoloških tragova, a u historiografiji se još uvijek vodi diskusija gdje se nalazila. Postoje dvije teze o lokaciji crkve. Zbog blizine amfiteatra, čiji je posjed također bio u vlasništvu crkve Sv. Mihovila, smatralo se da se atributi *de Arena*, odnosno *de Sabulo*, koji se javljaju u izvorima o crkvi, odnose na amfiteatar, odnosno pijesak u areni. Kako se spominje da se gradila od kamenja iz amfiteatra, po jednom je mišljenju morala biti u njegovoj neposrednoj blizini, a možda čak, kako oprezno u novije vrijeme predlaže Jasna Jeličić Radonić, i u samom amfiteatru, budući da su u sredini arene otkriveni temelji srednjovjekovne crkve sagrađene nad mjestom gdje su se u kasnoj antici štovali salonitanski mučenici. Međutim, atributi *de Arena* i *de Sabulo* također su se povezivali i s pješčanom obalom u blizini koje se nalazila crkva. Crkva je porušena u vrijeme osmanlijske prisutnosti u okolici Splita, ako ne i ranije. Na Calergijevoj topografskoj karti iz 1675., koja se čuva u Državnom arhivu u Zadru, a nacrtana je za teritorij Klisa i okolice radi obilježavanja granica između Mletačke Republike i Osmanskoga carstva nakon Kandijskog rata, označena brojem 2077 nalazi se na obali uz seoski put. U 20. stoljeću još su na nju podsjećali toponimi Nad Svet-Mijo i Pod Svet-Mijo, a bio je poznat i Bunar Sv. Mije. Prema ponajboljem poznavatelju topografije solinskog prostora, Lovri Katiću, nalazila se negdje na prostoru željezničke postaje blizu mora, nedaleko od salonitanskog antičkog amfiteatra. U novije ju je vrijeme Milan Ivanišević na temelju geodetskih planova, uspoređujući ucrtano mjesto crkve na Calergijevoj karti s česticama naznačenim na kartama iz 1831. i 1976. godine, preciznije locirao na mjestu između sadašnje Draškovićeve ulice i željezničke pruge, sjeverno od pruge, te zapadno od spremnika

dok. 23, str. 31. Dokument iz skupine datiran 1173. godinom, ali izostavivši onaj iz 1176., izdao je Kukuljević Sakcinski u drugom dijelu svojeg *Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae, dio II.*, Zagreb 1875., dok. 122, str. 90-91. Prvi dokument u skupini u hrvatskom prijevodu donio je i Tadija Smičiklas, *Poviest hrvatska. Dio prvi. Od najstarijih vremena do god. 1526.*, Zagreb 1882., str. 235. Dokumente datirane desetim i jedanaestim stoljećem te posljednji u skupini objavio je i Ferdinand Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije, dio I. čest I. (do god. 1107)*, Zagreb 1914., str. 640-645. Vasil Nikolov Zlatarski (Васил Николов Златарски) objavio je u sklopu svog rada iste dokumente na osnovi izdanja Farlatija i Račkog (spominjući i njihove razlike i popravke) uz bugarski prijevod: Тъй наречените ‘грамоти’ на Пинция и неговия син Плезо, *Годишник на Софийския университет, I историко-филологически факултет / Annuaire de l’universite de Sofia, I Faculté historico-philologique*, vol. 15/16, Sofia 1919.-1920., 1921., str. 2-9. Dokumenti su također objavljeni i u *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje: CD), sv. 1, prir. Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović, Zagreb 1967., dok. 32, 35, str. 46-48, 51-53; CD, sv. 2, prir. Tadija Smičiklas, Zagreb 1904., dok. 128, 140, str. 133, 142; CD, sv. 4, prir. Tadija Smičiklas, Zagreb 1906., dok. 531, str. 616. Potpuno je prvi prezentirao sve dokumente iz Lučićeve ostavštine, ali rasuto te djelomično prepričane na hrvatskom, Lovro Katić u sklopu svoje rasprave Fundacionalne i druge isprave Sv. Mihovila u Solinu, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, sv. 3, Dubrovnik 1954., str. 54-56, 59-61. Konačno ih je prema Lučiću donio i Stjepan Gunjača u svojoj raspravi O ‘ispravama’ Pinča i Plesa, u: *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, sv. 2, *Rasprave*, Zagreb 1973., str. 274-280, te se ovo zadnje izdanje može smatrati i najcjelovitijim.

za naftu,² znači oko pola kilometara zapadno od amfiteatra. Buduća arheološka istraživanja eventualno bi mogla razriješiti ovu dvojbu oko lokacije same crkve, a možda pridonijeti i rasvjetljavanju vremena i okolnosti njezinog nastanka.

Na širem splitskom (i kaštelanskom) području postojalo je više crkava posvećenih sv. Mihovilu, od kojih se neke spominju i u dokumentima vezanim uz solinskog Sv. Mihovila. Tako je bugarski povjesničar Zlatarski smatrao da se dokumenti iz Lučićeve ostavštine vezani uz Sv. Mihovila djelomično odnose na ranosrednjovjekovnu crkvu Sv. Mihovila *in ripa maris* u samom Splitu,³ što se zbog dobre dokumentiranosti ove crkve može ipak lako odbaciti. Osim toga, crkva istog titulara nalazila se također i na Marjanu, u predjelu Kašjuna, na Bambinoj glavici, u 14. stoljeću poznata po obližnjem nadbiskupskom kaštelu i kao *de Castelione*. Uz tu crkvu bila je vezana i bratovština istog sveca, koja se opet kasnije vezala uz prijespomenutu crkvu Sv. Mihovila *in ripa maris* u gradu. Između Splita i Trogira, u blizini srednjovjekovnog sela Kozica, nalazila se na jednoj uzvišici i crkva Sv. Mihovila od Lažana.⁴ Na jednu od ove dvije (na Marjanu ili od Lažana) odnosi se naziv Sv. Mihovil *in collibus*, koji se spominje također i u jednom dokumentu vezanom uz solinskog Sv. Mihovila.⁵ Toliko crkava istoimenog titulara te njihovi posjedi na raznim lokacijama otvaraju mogućnosti zabune u interpretaciji dokumentacije – namjerne ili slučajne, kako je pomišljao već i Zlatarski, što svakako otežava interpretaciju izvora današnjim istraživačima.

² Katić, Fundacionalne i druge isprave Sv. Mihovila u Solinu, str. 53-69; Isti, Topografske bilješke solinskoga polja, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, vol. 52, Split 1935.-1949., str. 94-95; Gunjača, O 'ispravama' Pinča i Plesa, str. 291-304; Ante Piteša, Ivana Marijanović, Aida Šerić i Jerko Marasović, Arheološka mjesta i spomenici, u: *Starohrvatski Solin*, ur. Emilio Marin, Split 1992., str. 115-116 (autor natuknice "Sv. Mihovil 'de Arena' ili 'de Slano'" Ante Piteša); Milan Ivanišević, Crkve u srednjem i novom vijeku, u: *Zbornik radova Sveti Kajo*, ur. don Pavao Piplica, don Ante Mateljan, Tonko Bartulović, Solin 2003., str. 31-60, osobito 32-39; Jasna Jeličić Radonić, The Cult of the Salona Martyrs in the Amphitheatre, *Hortus artium medievalium*, vol. 15/1, Motovun – Zagreb 2009., str. 55-62. Zlatarski je pomišljao i na lokalitet Mikelić južno od amfiteatra kao mjesto Sv. Mihovila: Тъй наречените 'грамоти' на Пинция и неговия син Плезо, str. 48, bilj. 4. Mogućnost da je crkva povezana sa salonitanskim teatrom isključena je budući da je teatar istražio tek Francesco Carrara sredinom 19. stoljeća: Carrara, *Topografia e scavi di Salona*, Trieste 1850., str. 155-160. U Lučićevo vrijeme njegova lokacija nije bila poznata, tako da se reference na teatar u dokumentima u stvari odnose na amfiteatar koji se održao u dobrom stanju sve do sredine 17. stoljeća.

³ Zlatarski, Тъй наречените 'грамоти' на Пинция и неговия син Плезо, str. 52. O tome vidi detaljnije kasnije. O crkvi Sv. Mihovila *in ripa maris* vidi: Ivan Basić, *Venerabilis presul Iohannes*. Historijski Ivan Ravenjanin i začeci crkvene organizacije u Splitu u VII. stoljeću, *Povijesni prilozi*, god. 29, Zagreb 2005., str. 25-26. Ondje vidi i stariju literaturu.

⁴ Vjeko Omašić, *Povijest Kaštela od početka do kraja XVIII stoljeća*, Split 1986., str. 39-40.

⁵ O tome vidi: Arsen Duplančić, Crkva Sv. Ivana Evanđelista na splitskome Marjanu, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, sv. 102, Split 2009., str. 145-166, osobito 147, 148, bilj. 8 i 9. Marjanski Sv. Mihovil spominje se prvi put od 1226. godine: CD, sv. 3, prir. T. Smičklas, Zagreb 1905., dok. 232, str. 260. Posjed nad crkvom Sv. Mihovila *in collibus* kupio je svećenik Petar i poklonio Sv. Mihovilu *in Sabulo*: CD 2, dok. 128, str. 133; dokument D. u: Gunjača, O 'ispravama' Pincija i Plesa, str. 279.

Crkva Sv. Mihovila *de Arena*, ili *de Sabulo* ili *de Slano*, bila je privatna zadužbina (lat. *ecclesia propria*), ono što se u znanstvenoj literaturi običava zvati po njemačkoj terminologiji *Eigenkirche*, što znači da je osnivač crkve bio imućniji laik koji ju je sagradio na svojem zemljištu te obdario zemljištem od čijih se prihoda trebala održavati. Takva je zadužbina trebala biti mjesto memorije gdje će se moliti za duše osnivača i njegove obitelji. Nasljednici osnivača crkve i po muškoj i po ženskoj liniji imali su patronatsko pravo nad crkvom, koje se očitovalo u tome da su imali prava imenovati ili, kasnije, barem potvrđivati izbor svećenika koji je služio u crkvi. Da bi ostvarili to patronatsko pravo, morali su dokazati rodbinsku vezu s osnivačem.⁶ Tako se u spisima o Sv. Mihovilu spominje da je splitski nadbiskup Rogerije upitao za rektore crkve i rečeno mu je da nitko osim rođaka izvjesnog čovjeka imenom *Pincius* to ne može biti. Javio se i izvjesni svećenik Grubče ili Osrubče (Grubac) i posvjedočio da je potomak i nasljednik Pincija i Plesa te kao takav preuzeo crkvu darovavši joj tom prilikom kupljeni komad zemlje.⁷ Njegova izjava o tome predstavlja zadnji spomen u spisima o patronatskim pravima nad crkvom Sv. Mihovila, koje je Lučić prepisao iz arhiva obitelji. Tko su bili ti Pincije i Pleso – osobe dosta neobičnih imena za splitsko zaleđe?

Dokumenti o njima privukli su zbog svojeg sadržaja pažnju i bugarskih i hrvatskih povjesničara. Naime, u najstarijem dokumentu iz skupine, datiranom u 994. godinu, Pincije za sjećanje svojim potomcima zapisuje kako je zajedno sa svojom braćom Armonijem, Polemijem, Ivanom, Celestinom i sestrom Murkom te sinom Plesom i nećacima Petralom, Martinom, Aleksandrom, Ivanom, Paulinom, Jurjem (Georgijem) i Pankracijem pobjegao iz grada Trnova (današnje Veliko Trnovo) u zemlji Bugara, nakon što je njihovog strica, cara Šišmana, svrgnuo i oslijepio, a naposljetku i zadavio njegov sin, a njihov rođak, Stjepan (Stefan). Optužen za buntovništvo, Pincije je s braćom, sestrom, sinom i nećacima pobjegao u Meziju (*Misсия*) te potom u Hrvatsku, gdje ih je dobrohotno primio i u podgrađu Klisa smjestio kralj Držislav. Ondje su prešli na katoličku vjeru te potom, s odobrenjem splitskog nadbiskupa Martina, sagradili crkvu koja je trebala služiti kao *memoriale domus* obitelji te koju će potom nasljeđivati njihovi potomci i po muškoj i po ženskoj liniji. Svećenik u crkvi je također trebao biti iz njihova roda, a u slučaju da takvog

⁶ O privatnim crkvama vidi: Susan Wood, *The proprietary church in the medieval West*, Oxford 2006.; Gerd Tellenbach, *The church in western Europe from the tenth to the early twelfth century*, prev. s njemačkog na engleski Timothy Reuter, Cambridge 1993., str. 286-293. Pretpostavka koju je iznio Luka Jelić da se radilo o opatiji (koju je povezo s lokalitetom Aptovača) nije našla odjeka u historiografiji. Luka Jelić, Frane Bulić, Simon Rutar, *Vodja po Spljetu i Solinu*, Zadar 1894., str. 41. Vidi također: Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. II, *Benediktinci u Dalmaciji*, Split 1964., str. 316.

⁷ *Volo ut sit Sancti Michaelis pro ordinatione nostrorum maiorum, et pro memoria nostrorum posterorum*. Lucius, sv. 538, fol. 13^v/14, str. 12-13; CD 4, dok. 531, str. 616; dokument H. u: Gunjača, O 'ispravama' Pincija i Plesa, str. 280.

ne bude, trebala ga je izabrati obitelj. Crkvu su potom naslijedili Pincijev sin Pleso, kojem je i povjeren novac kojim se trebala izgraditi crkva, te njegovi rođaci.⁸ Idući dokument datiran je u godinu 1000., za vladavine bizantskih careva Bazilija i Konstantina te kraljevanja kralja Držislava, biskupovanja splitskog nadbiskupa Martina i vlasti Florina, princepsa Splita i Klisa. Pleso navodi kupnju više zemljišta u okolici crkve, kao i gradnju same crkve za koju su od kralja Držislava dobili kamenje od antičkog salonitanskog teatra (u stvari amfiteatra, jer, čini se da salonitanski teatar nije bio više vidljiv u srednjem vijeku). Također se spominje da je Pincije s braćom i nećacima dao crkvi dva mlina koja su dobili od kralja (to bi ujedno bio prvi spomen poznatih solinskih mlinova u povijesti). Zapis zbunjujuće završava drugom datacijom – u 1073. godinu.⁹ U idućem zapisu Pleso spominje da je nakon smrti roditelja prešao sa svojom obitelji u grad Split te potom u dogovoru sa suprugom Marijom i sinovima Dabručom, Orbasijem, Petronjom, Ivanom i kćeri Noratom poklonio još neka zemljišta crkvi. Može se ustanoviti da su prvotni posjedi bili oko crkve u blizini amfiteatra, dok su potom pribavljani po cijelom Splitskom polju.¹⁰

Drugu skupinu dokumenata povezanih s prvom predstavljaju kraći zapisi 12. i 13. stoljeća, u kojima posjednici i nasljednici crkve bilježe svoje poklone crkvi: 1173. svećenik Petar, 1176. Ivan, otac Gaudija, konačno 1213. Gaudije, *nepos* Pincija, koji je kupio zemljište od Budiše i Dragana, sinova Polemija Ručice te Dragočaja sina Plebana, te su ga potom crkvi predali u vrijeme nadbiskupa Rogerija (1249.-1266.) izvršitelji oporuke izvjesnog Ivana Gaudijevića.¹¹ Ti isti izvršitelji organizirali su i posvećenje iste crkve koristeći Ivanova dobra, a za dušu Ivana i njegovih predaka, što možda pokazuje da je crkva u međuvremenu bila zapuštena pa je obnovljena i(li) proširena.¹² Potom ju je nadbiskup Rogerije predao svećeniku Grubcu kao potomku

⁸ Lucius, sv. 538, fol. 7^r-8/14, str. 7-8; *Illyricum sacrum* 3, str. 111-112; CD 1, dok. 32, 35, str. 46-48, 51-53; dokument A. u: Gunjača, O 'ispravama' Pincija i Plesa, str. 274-275.

⁹ Lucius, sv. 538, fol. 8^r-10^r/14, str. 8-9; *Illyricum sacrum* 3, str. 112-113; CD 1, dok. 35, str. 51-53; dokument B. u: Gunjača, O 'ispravama' Pincija i Plesa, str. 276-278. Zanimljivo da su svi izdavači dokumenta ispustili navod *In eodem loco aliud terrenum emi apud billa, a Budico denariis decem uolo ut sit in hoc ecclesia*. Lucius, sv. 538, fol. 10/14, str. 9 – red. 7-9. Taj navod dolazi između navoda o kupovini posjeda zvanog Billa od Petrala u Repusini za 5 denara te navoda o kupovini zemljišta pored Stinice za 20 denara od Pazine.

¹⁰ Lucius, sv. 538, fol. 11-11^r/14, str. 9; *Illyricum sacrum* 3, str. 114; CD 1, dok. 36, str. 53; dokument C. u: Gunjača, O 'ispravama' Pincija i Plesa, str. 278.

¹¹ Lucius, sv. 538, fol. 12-13^r/14, str. 10-12; *Illyricum sacrum* 3, str. 196, 277; 1173, CD 2, dok. 128, str. 133; 1176, CD 2, dok. 140, str. 142; dokumenti D., E., F. i G. u: Gunjača, O 'ispravama' Pincija i Plesa, str. 279-280 (dokument F. osim Gunjače objavio je jedino još Katić, *Fundacionalne i druge isprave Sv. Mihovila u Solinu*, str. 59-60).

¹² *Et quia illa Ecclesia ad eum pertinebat iure propinquitatis Pincii, quam obrem illi supradicti Commissarii consecrare fecerunt dictam ecclesiam bonis illius Joannis pro recordatione eius animae, suorumque antecessorum*. Lucius, sv. 538, fol. 13/14, str. 12; *Illyricum sacrum* 3, str. 277; dokument G. u: Gunjača, O 'ispravama' Pincija i Plesa, str. 280.

i nasljedniku Pincija i Plesa.¹³ Pomalo zbunjuje što se Gaudije spominje 1213. godine kao *nepos Pincii*, pa bi po tome izgledalo da je Pincije živio prije u 12., a ne na prijelazu 10. u 11. stoljeće. U Lučićevoj ostavštini slijedi potom i rodoslovlje i kronologija napravljeno po dokumentima, a potom dopisano drugom rukom da se radi o genealogiji kuće koja se poslije naziva Gaudeović ili Gaudenzia, a iz koje je Pietro Gaudenzio, osorski biskup (*vescovo di Orscio*). Moguće je da se radi o zapisu Filippa Riceputija, o čemu vidi niže.¹⁴

Kao što je spomenuto, dokumente je prepisao *ex alio simili in bonbacina apud Cindrum*,¹⁵ Ivan Lučić Lucius, vjerojatno negdje oko 1630., kad je prepisao i druge povijesne spise iz arhiva obitelji čiji mu je član, Jerolim Cindro, bio prijatelj sa studija. Možda bi se iz nesačuvanih pisama Petru Cindro moglo saznati i više potankosti o prijepisu.¹⁶ Iz navoda da se radilo o papiru, a ne pergameni, historiografija je zaključila da je i verzija u arhivu Cindro već bila prijepis koji je najvjerojatnije dospio u obiteljski arhiv Cindro zaslugom Petra Cindra koji je u drugoj polovici 16. i početkom 17. stoljeća prikupio i prepisao mnoge značajne srednjovjekovne izvore (među kojima i djela Tome Arhiđakona, Mihe Madijeva i pripadnika obitelji *A Cutheis*).¹⁷ Naravno, ako bi se radilo o izvorniku, podatak o papiru ukazivao bi na to da su dokumenti nastali najranije u drugoj polovici 13. stoljeća kad se u Dalmaciji počinje koristiti papir.¹⁸ Međutim, s obzirom na to da Lučić nije ostavio podatke o pismu kojim su pisani dokumenti u arhivu Cindro, ne može se ustanoviti starost samog zapisa, bilo da se radi o izvornim dokumentima ili prijepisu.

Dokumente je još prije Lučića prvi spomenuo šibenski humanist Dinko Zavorović (oko 1540.-1608.) u svojem neobjavljenom djelu *De rebus Dalmaticis* nastalom na prijelazu 16. u 17. stoljeće. Zanimljivo je da je, umjesto kralja Držislava, Zavorović kao gostoprimeca "Pincijevaca" naveo kralja Radoslava kojem su prognanici došli u Bosnu da bi ih on smjestio podno Klisa.¹⁹ Navod Radoslava umjesto Drži-

¹³ Lucius, sv. 538, fol. 13⁷/14, str. 12; *Illyricum sacrum* 3, str. 277; CD 4, dok. 531, str. 616; dokument H. u: Gunjača, O 'ispravama' Pincija i Plesa, str. 280. Dokument sam po sebi nije datiran, ali su ga izdavači (Farlati, po njemu i Smičiklas) obično smještali u godinu 1255. po dataciji opata Sv. Stjepana koji se u njemu spominje.

¹⁴ Lucius, sv. 538, fol. 14-14⁷/14, str. 13-14. Vjerojatno se u stvari misli na rapskog biskupa Petra Gaudencija (1636.-1664.): Daniele Farlati, *Illyricum sacrum*, vol. 5, Veneciis 1775., str. 281-282.

¹⁵ Lucius, sv. 538, fol. 7/14, str. 7.

¹⁶ Miroslav Kurelac, *Ivan Lučić Lucius – otac hrvatske historiografije*, Zagreb 1994., str. 14-15, 123.

¹⁷ O Petru Cindro vidi u *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 2, Zagreb 1989., (dalje: HBL), s.v. Cindro, Petar.

¹⁸ Jakov Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb 1991. str. 18.

¹⁹ *His autem temporibus Stephanus Bulgariae preerat profanus et sacrilegius princeps, qui Sasmerum patrem suum primo execraverat, deinde laqueo fracta gula necavit et Pincium consobrinum suum, qui eum de tam nephando scelere increpaverat, ex urbe Tarnova, quam alii Tribanum dixerunt, eiecit. Qui Bosznam deinde ad Radoslavum regem pervenit a quo in suburbio arcis Clissiae collocatus fuit, ubi persistens cum Armonio, Polenio, Iohanne et Celestino ac etiam cum Muica sorore et nepotibus Romane ecclesiae ritui adheserunt et Sancti Michaelis, Archangeli Sancti Petri et Sancti Martini*

slava iskoristio je kasnije Ferdinand Šišić da potvrdi svoje mišljenje da su isprave “tendenciozni falsifikat”, čiji je autor koristio podatke iz *Ljetopisa popa Dukljanina* te da zaključi da je moguće da je Radoslavovo ime u Držislav ispravio upravo Lučić u svojem prijepisu.²⁰ Da je Lučić izmijenio ime vladara iz Radoslav u Držislav, ne bi ipak upotrijebio upravo podatke iz tih dokumenata kao dokaz da je Držislav bio kralj od 994. do 1000. godine.²¹ Šišićeva ocjena da Lučić nije spomenuo dokumente osim datuma prvog zato što mu se nije činio uvjerljiv njihov sadržaj ipak dakle nije točna.²² Zašto je Zavorović naveo Radoslava kao kralja koji je primio bugarske izbjeglice nije baš sasvim jasno. Moguće je da su u arhivu Cindrijevih postojale dvije verzije dokumenta, odnosno falsifikata. Vjerojatnije je ipak da se radi o nekakvoj Zavorovićevoj konstrukciji nastaloj na osnovi podataka iz Marulićeva latinskog prijevoda hrvatske redakcije *Ljetopisa popa Dukljanina*, što ga je koristio u svojem radu.

Lučićevu ostavštinu koristio je Filippo Riceputi (1667.-1743.), začetnik i prikupljač građe za monumentalni projekt povijesti Crkve na području nekadašnjeg Ilirika – kasniji *Illyricum sacrum*. On je s Pincijem i Plesom povezo osorskog biskupa Gaudencija iz 11. stoljeća, koji je protjeran iz Osora umro u Ankoni i kasnije štovan kao svetac na kvarnerskim otocima. Riceputi je želio napisati *Acta Sancti Gaudencii*, ali djelo nije doživjelo konačno redakciju. Dva kodeksa pod tim nazivom, u kojem se nalazi više verzija Riceputijeve biografije sv. Gaudencija, završila su u ostavštini Ivana Josipa Pavlovića-Lučića koji ih je iskoristio za vlastitu disertaciju o Gaudenciju objavljenu 1802. godine, ali u kojoj nije upotrijebio Riceputijeve konstrukcije o Gaudencijevom porijeklu od Pincijevog roda.²³ Riceputi je identificirao biskupa Ga-

episcopi ecclesias in Spalatensi agro erexerunt anno Christi incarnatione nonagesimo nonagesimo (!) quarto. Quarum ecclesiarum vota iuris patronatus familia Cindris, nobilium Spalati, usque in hodiernum tanquam ex illis descendantium concedit (ut ex publicis documentis apparet). Neobjavljena transkripcija M, fol. 68r, Dominici Zavorei, De rebus Dalmaticis libri octo. Biblioteca Marciana, Venezia, sign: Cl. X. Cod. XL-3652. Zahvaljujem kolegici Ivi Kurelac koja mi je ljubazno ustupila podatak i transkripciju Zavorovićevog djela koje priređuje za tisak. Više o Zavoroviću i njegovu radu vidi u: Iva Kurelac, *Dinko Zavorović, šibenski humanist i povjesničar*, Šibenik 2008.). Tekst koji je naveo Šišić (*Priručnik*, str. 648) razlikuje se ponešto, iako ne u smislu sadržaja, od teksta iz Marciane, tako da se najvjerojatnije radi o prijepisu iz 19. stoljeća, koji se čuva u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (tzv. ZA2).

²⁰ Šišić, *Priručnik*, str. 645, 648.

²¹ *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex* (Amstelaedami: apud Joannem Blaev), lib. II, str. 79. Lučić navodi i da se crkva nalazi pored salonitanskog amfiteatra, zajedno s ruševinama istog amfiteatra.

²² O tome vidi i Stjepan Antoljak, Da li su isprave Penča i sina mu Plesa obični falsifikati!, *Miscellanea Mediaevalia Jugoslavica, Godišen zbornik na Filozofskiot fakultet na Univerzitetot vo Skopje*, vol. 20, Skoplje 1968., str. 170, bilj. 6.

²³ Kodeksi se sada nalaze u Knjižnici Arheološkog muzeja u Splitu pod signaturom MS 1728. O Gaudenciju vidi: Marina Miladinov, *Margins of Solitude. Eremitism in Central Europe between East and West*, Zagreb, 2008., str. 142-156. Na kodekse se kratko u bilješci referira i Stjepan Antoljak, iako nije povezo rad s Riceputijem: Da li su isprave Penča i sina mu Plesa obični falsifikati!, str. 181, bilj. 109. O nastajanju djela *Illyricum sacrum* vidi: Kažimir Lučin, O tvorcima djela *Illyricum sacrum*, *Kulturna baština*, br. 19/26-27, Split 1995., str. 37-52.

udencija s Pincijevim nećakom Petrom (Petralom), budući da ga kao Petra spominje suvremenik sv. Petar Damiani u svojim pismima. Drugog Pincijevog nećaka, starijeg Petrovog brata Martina, Riceputi povezuje s istoimenim prvim osorskim biskupom, brata Pankracija pak sa sv. Liberijem, jednim od zaštitnika Ankone (inače po legendi smatranog armenskim kraljevićem), dok Aleksandra smatra rodonačelnikom kasnijih Gaudencija. Također i kasnije osorske biskupe, Lovru, kasnije u zvanju splitskog nadbiskupa najznačajnijeg predstavnika crkvene reforme u drugoj polovici 11. stoljeća i duhovnog oca kralja Zvornimira, te njegova nasljednika Petra, povezuje s Pincijevom obitelji. Tako je na neki način priča o *regia strips* prerasla u *beata stirps*.²⁴

Ne spominjući Riceputijeve konstrukcije, ako su mu uopće i bile poznate, Farlati je dokumente prepisane iz Lučićevih *Collectanea* objavio u trećem tomu *Illyricum sacrum* i otad su oni prisutni u znanstvenoj javnosti. Moguće je i da su neki dokumenti (oni datirani u 12. i 13. stoljeće) i izravno preuzeti iz arhiva obitelji Cindro.²⁵ Njegovo izdanje (uključujući i neke greške u transkripciji, kao npr. ime Pincijeva nećaka Tetralo umjesto Petralo kao kod Lučića)²⁶ s komentarima uz najranije datirane dokumente ključno je utjecalo na percepciju koju su ti dokumenti otada imali u historiografiji. Zaključio je da je okrutni car Stefan zapravo Samuilo i da je u prvotnoj verziji dokumenta, za koju je smatrao da je bila napisana slavenskim jezikom, jamačno stajao samo inicijal imena S., što ga je prepisivač razriješio u Stefan. Samuilov bi zavičaj po ovoj ispravi bilo Trnovo, a očevo ime Šišman.²⁷

Podaci iz bugarske povijesti izazvali su u periodu kraja 18. i tijekom 19. stoljeća najveći interes. Historiografija je prihvatila Farlatijevu identifikaciju Stefana sa Samuilom i služila se bez zadržke podacima iz dokumenata do druge polovice 19. stoljeća. S obzirom na to da su se dokumenti koristili ponajprije kao izvori za zbivanja na bugarsko-makedonskom prostoru u vrijeme Samuila, razmatrani su uglavnom samo dokumenti iz prve skupine datirani u 10. i 11. stoljeće. Tek je Golubinskij u radu iz 1871. izrazio neku sumnju u Samuilovo osljepljenje i ubojstvo vlastitog oca, navodeći da bi tako nešto sigurno spomenuli i bizantski izvori te da je takve navode potrebno provjeriti.²⁸ U hrvatskoj je historiografiji tako podatke iz isprave datirane u

²⁴ Zrinka Nikolić, Zaboravljeni projekt: *Acta sancti Gaudentii* Philippa Riceputija, neobjavljeno izlaganje, 1. hagiografski skup. Hagiografija: historiografija, izvori i metode, Dubrovnik, Hrvatska, 20.-23. listopada 2005.

²⁵ To bi se dalo zaključiti po navodima: *Tabulas utriusque donationis ex Archivo Cindriano desumptas exhibeo, Illyricum sacrum* 3, str. 196. *Extant apud Comites de Cindris Tabulae dedicationis, quas hic subijicimus, Illyricum sacrum* 3, str. 277.

²⁶ U usporedbi s Lučićevim izvornikom najtočnijim se pokazalo izdanje Stipišića i Šamšalovića kao i Gunjačino izdanje, iako i tu ima sitnijih grešaka te ispuštanja spomenutog navoda zemljišta kod Bile kupljenog od Budica: Lucius, sv. 538, fol. 10/14, str. 9 – red. 7-9.

²⁷ *Illyricum sacrum* 3, str. 111-112.

²⁸ Prikaz historiografije vidi u: Златарски, Тъй наречените 'грамоти' на Пинция и неговия син Плезо, str. 12-13.

994. godinu koristio Rački u radu o Samuilovom vremenu, navodeći po njima pred-balkansku Bugarsku kao mjesto porijekla obitelji “Stjepana Samuela”.²⁹

Prva kritika Pincijevih i Plesovih isprava javlja se u radu Marina Stojanova Drinova. Još 1874. koristi ih bez primjedbi u svojem radu o postanku Samuilove države, gdje Pincija naziva Penčo, ali dvije godine kasnije u svojoj knjizi *Južnie Slavjane i Vizantija v X veke* upozorava na historijske netočnosti, kao što je nemogućnost prijelaza na katoličku vjeru u 10. stoljeću te činjenicu da se Trnovo razvilo tek u 12. stoljeću. Ipak, ne smatra da se radi o falsifikatu, već prije o preradi originala – ne prije 13. stoljeća – te i sam koristi neke podatke, kao što je ime Šišman za ime Samuilova oca.³⁰ Rački je slijedio mišljenje Drinova da su isprave prerađene (tj. “takove kojih se sadržina u bitnosti vjerno sačuvala, a samo oblik promienio”³¹), a nastojao je objasniti očevidne anakronizme (spominjanje mjere vreteno, *princeps* umjesto *prior*) intervencijama prerađivača. I Drinov i Rački nagađali su da je ime Pincius u stvari bugarsko Penčo. Rački je objašnjavao da se spominjanje prijelaza na pravu katoličku vjeru možda može protumačiti kao prijelaz s bogumilstva. Tumačio je da ako se i Trnovo ne spominje prije 12. stoljeća, ne znači da nije moglo postojati i ranije. Smatrao je da su u početku postojale tri formalno neovisne isprave koje je kasnije prerađivač upisujući ih u neki zbornik ili na jednu “hartiju” doveo u međusobnu vezu ispuštajući u potonjima neke podatke, jer se referirao na prvu listinu iz 994. godine. U svoja *Documenta* Pincijeve i Plesove dokumente uvrstio je kao *charte retractate*,³² zbog čega su ih povjesničari i drugi i kasnije koristili usprkos sve oštrijim kritikama od kraja 19. stoljeća. Tako su ih, bez obzira na mišljenje da se radi o prerađevinama, hrvatski povjesničari ipak koristili u opisivanju vladavine kralja Držislava. Tadija Smičiklas je u prvoj modernoj sintezi hrvatske povijesti naveo da su “prognanici od roda bugarskoga cara Samuila, sinovci njegovi” našli zaštitu kod kralja Držislava. Donosi u hrvatskom prijevodu dokument iz 994. (“Neka govori Penčo, princ bugarski”) te smatra da je crkva Sv. Mihovila morala biti velika s tri oltara, posvećena trima titularima, “jedna od glavnih uresa salonitanskog polja u potonje vrijeme”, a nalazila se na prostoru salonitanskog teatra. Dolazak bugarskih gostiju dokaz mu je i da je granica Hrvatske bila na Drini.³³ Vjekoslav Klaić također spominje da je neki “boljar Penča” došao s braćom, sestrom i sinom Plesom u Hrvatsku.³⁴

²⁹ Franjo Rački, Borba Južnih Slovena za državnu neodvisnost u XI. vieku, *Rad JAZU*, sv. 24, Zagreb 1874., str. 80-149, osobito 93-94.

³⁰ Marin Stojanov Drinov, *Южние славяни и Византия в X веке*, Moskva, 1876., str. 82, 89, 116-117.

³¹ Franjo Rački, Podmetnute, sumnjive i prerađene listine, *Rad JAZU*, sv. 45, Zagreb 1878., str. 145.

³² Rački, *Documenta*, dok. 19, str. 23-24, dok. 22, str. 28-30, dok. 23, str. 31; Rački, Podmetnute, sumnjive i prerađene listine, str. 146-148.

³³ Tadija Smičiklas, *Poviest hrvatska*, str. 230, 235-237.

³⁴ Vjekoslav Klaić, *Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, sv. 1, Zagreb 1899., str. 89.

Nakon otkrića nadgrobnog natpisa u Prespi iz 993., što ga je Samuilo podigao ocu, majci i bratu, jačaju sumnje u pouzdanost podataka u ispravama. Natpis je pokazao da se Samuilov otac zvao Nikola, a ne Šišman, a osim toga je upućivao na sasvim drugi odnos Samuila prema ocu od onog kakav je opisan u Pincijevoj ispravi. Konstantin Jireček, koji je ranije u svojoj *Povijesti Bugara* koristio Pincijevu ispravu kao izvor za ime oca cara Samuila, sada je prvi put naveo da su isprave *fabricirt wurde* u 13. ili 14. stoljeću, kad je Trnovo bilo bugarska prijestolnica.³⁵ Još je odlučnije nastupio srpski povjesničar Božidar Prokić koji je analizom isprava ustvrdio da je njihov autor živio u ono vrijeme kad je Trnovo bila prijestolnica bugarskih vladara koji su se zvali Šišman i Stefan. Priča o osljepljivanju i gušenju cara Šišmana od strane njegova sina Stefana vrlo vjerojatno je aluzija na sudbinu slijepog srpskog kralja Stefana Dečanskog kojega je također zadavio sin (Stefan Dušan).³⁶ Po njemu je dakle, “dalmatinska listina, tobož od 994” bila “fabrikovana” u 14. stoljeću.³⁷ Najranije u drugu polovicu 14. stoljeća smjestili su falsificiranje isprava i Frane Bulić i Josip Bervaldi, navodeći kao argument tome vladanje dinastije Šišmana tek u drugoj polovici 14. stoljeća, kao i to što je tek u tom stoljeću Trnovo postalo bugarska prijestolnica. Ujedno su za dokaz da se radi o falsifikatu spomenuli i korištenje denara kao valute, vretena kao mjera te korištenje božićnog stila u dataciji. Smatrali su da je povod falsifikatu bila neka vjerojatna parnica oko posjeda crkve Sv. Mihovila. Iako su strože od Račkog ocijenili isprave, ipak su smatrali da je falsifikat nastao na temelju tradicije, a možda i zapisa o tome da je crkva podignuta od Bugarina Pincija u vrijeme kraljevanja Držislava i nadbiskupovanja Martina, pa se može koristiti kao izvor za “opstojanje” nadbiskupa Martina, iako ne i za precizno datiranje njegovog vremena.³⁸

Prokićeve stavove o falsifikatu prihvatili su, neovisno jedan od drugog, Ferdinand Šišić i Vasil Nikolov Zlatarski. Šišić je 1914. u svojem *Priručniku izvora hrvatske historije* isprave smjestio među “nespretni i glupe” falsifikate kojima se nevjerođostojnost može utvrditi odmah nakon prvoga čitanja. Upozorio je ponovo na spominjanje prelaska na katoličku vjeru prije crkvenog raskola, korištenje vretena kao mjerne jedinice za zemlju, a denara za novac. Navodeći Zavorovića, zaključio je da se radi o tendencioznom falsifikatu nastalom u 15. stoljeću – u krugu obitelji Cin-

³⁵ Konstantin Jireček, *Die Geschichte der Bulgaren*, Prag 1876., str. 188-190; Konstantin Jireček, Die cyrillische Inschrift vom Jahre 993, *Archiv für slavische Philologie*, vol. 21, Berlin 1899., str. 549.

³⁶ Božidar Prokić, Postanak jedne slovenske carevine u Mačedoniji u X veku, *Glas srpske kraljevske akademije*, vol. 76, Beograd 1908., str. 222, a i 219-222, 242-246.

³⁷ Božidar Prokić, Početak Samuilove vlade, *Glas srpske kraljevske akademije*, vol. 64, Beograd 1901., 133, a i 110-114, 130-134; vidi i isti, *Die Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes*, München 1906., str. 17-20.

³⁸ Frane Bulić – Josip Bervaldi, *Kronotaksa Solinskih biskupa: uz dodatak Kronotaksa spljetskih nadbiskupa (od razorenja Solina do polovice XI. v.)*, pretpisak iz *Bogoslovske smotre* 1912/1913, Zagreb 1912./1913., str. 165-166.

dro koja je tada imala patronatsko pravo na crkvu Sv. Mihovila, “a vukla je tobože podrijetlo svoje od onih tobožnjih bugarskih pripadnika vladalačke kuće”.³⁹ U svojem radu iz iste godine *Genealoški prilozi o hrvatskoj narodnoj dinastiji* naveo je da su “isprave od reda potpuni i nespretni falsifikati, i to najranije iz XIV. vijeka”. Zanimjeko je ikakvu mogućnost da se isprave mogu djelomično koristiti (naravno, prvenstveno time misleći na kronološke podatke iz datuma o vladavini kralja Držislava).⁴⁰ Time je Šišić prvi u hrvatskoj historiografiji odlučno smjestio dokumente u falsifikate, a ne prerađivane isprave. To što je u drugom radu smjestio falsifikate najranije u 14. stoljeće, čini se da je utjecalo na to što su poslije povjesničari spominjali po njemu i 14. stoljeće kao vrijeme nastanka falsifikata, iako je Šišićev *Priručnik* više citiran kao izvor za mišljenje o falsifikatu, a ondje on navodi 15. stoljeće.

Opširnu raspravu posvećenu Pincijevim i Plesovim dokumentima objavio je 1921. godine Vasil Nikolov Zlatarski.⁴¹ Ovdje ću je detaljnije prikazati s obzirom na to da u hrvatskoj historiografiji nije bilo šireg osvrt na nju, iako je bila poznata i citirana. Prikazavši opširno dotadašnju historiografiju koja se bavila dokumentima do Prokića (s izuzetkom Zavorovića, čiji mu rad zbog toga što je u rukopisu nije bio poznat, te Šišića koji mu je vjerojatno promakao zbog Prvog svjetskog rata), zaključio je da postoje tri različita stajališta u dotadašnjoj historiografiji – neki ih drže za istinite, neki za popravljene, pri čemu usvajaju neke podatke koje drže za istinite, a neki za potpuno lažne. On je zaključio da se ne radi o posebnim ispravama, već o tijesno međusobno povezanim dokumentima koji su napisani tako da slijede jedan iza drugog te da su po formi darovni upisi. Pretpostavio je da se izvorno radilo o zapisima koje su Pincije i njegov rod u različita vremena unosili kako bi dokumentirali svoja darovanja crkvi. Upozorio je da nisu bili poznati Tomi Arhiđakonu koji vjerojatno ne bi propustio spomenuti ulogu nadbiskupa Martina u gradnji crkve Sv. Mihovila. S druge strane, sastavljač se vjerojatno koristio Tominim tekstom za navođenje kralja Držislava i nadbiskupa Martina u dataciji. Uz već poznate kritike korištenja vretena, denara te navođenje titule princepsa umjesto priora te pogrešnog imena i tituliranja kao cara Samuilova oca, u kritici historijskog sadržaja isprave napomenuo je i da je ime Pincijeva strica, cara Šišmana, kumanskog porijekla te da zbog toga ne može biti prisutno u Bugarskoj prije kraja 11. stoljeća, nego da bi se među bugarskim plemstvom javilo tek krajem 13. stoljeća. To pomiče vrijeme eventualnih događaja oko Šišmana, Stefana i Pincija barem na kraj 13. stoljeća, kada se i javlja rod Šišmana iz Trnova kao bugarskih vladara. Ime Pincije moglo bi se interpretirati kao Penčo kako je smatrao još Drinov, a možda i kao Pinco, koje se spominje početkom 19. stoljeća u Vidinskoj oblasti. Zlatarski je analizom dokumenata zaključio da su u osobi Pincijevog strica, “cara Šišmana”, zapravo spojene osobe dvojice vladara – bugarskog

³⁹ Šišić. *Priručnik*, str. 648, a i 632, 640-649.

⁴⁰ *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, n. s., vol. 13, Zagreb 1913.-1914., str. 71-73.

⁴¹ Zlatarski, Тъй наречените ‘грамоти’ на Пинция и неговия син Плезоз, str. 1-58.

cara Mihajla III. Šišmana (1323.-1330.), sina vidinskog despota Šišmana, i srpskog kralja Stefana III. Uroša Dečanskog (1322.-1331.). Poveznica im je ta što su stradali od ruke Stefana IV. Dušana. Bugarski je vladar ubijen u bici kod Velbužda 1330., a srpski zadavljen godinu dana kasnije. Povezivala ih je i druga Mihajlova supruga Ana Neda koja je bila sestra Stefana Dečanskog i teta Stefana Dušana, a od koje se Mihajlo razveo kako bi oženio sestru bizantskog cara Andronika III. Paleologa (1328.-1341.). Nakon Mihajlove smrti na prijestolje su vraćeni Ana Neda s maloljetnim sinom Ivanom Stefanom, koji su trebali vladati uz pomoć Mihajlovog polubrata Belauroa. U Pinciju i braći Zlatarski gleda potomke nekog Mihajlovog drugog brata koji je vjerojatno već puno ranije umro, što bi objasnilo njihovu bliskost s pokojnim stricem. Kao konkurencija Ivanu Stefanu, a vjerojatno na Belaurov savjet, Pincije i obitelj izgnani su iz Bugarske *in Missia* (u čemu Zlatarski vidi *Nissia* – Niš) vjerojatno u jesen 1330., budući da je u proljeće iduće godine i sama Ana sa sinovima i šurjakom Belauirom morala bježati na srpski teritorij. Pincije je dospio s obitelji pod Klis u Hrvatsku, gdje ih nije naravno primio Držislav, nego Juraj Šubić. Možda su kasnije ostali u Hrvatskoj po dogovoru između Šubića i Nemanjića, slično kao što je Ana Neda sa sinovima dospjela kao izgnanica u Dubrovnik. Pincije je sa sinom, braćom i nećacima podigao crkvu Sv. Mihovila (u izboru titulara ulogu je imala činjenica i da se radi o patronu njihova strica mučenika Mihajla Šišmana), a u tome im nije mogao pomoći nadbiskup Martin, već eventualno tadašnji splitski nadbiskup Dominik Lucari. To bi po Zlatarskom bila historijska podloga Pincijevih dokumenata. Smatra da su se događaji između Pincijeva dolaska i gradnje crkve odvijali između 1331. i 1338. (godine kada se po njemu crkva prvi put spominje u pouzdanim izvorima).⁴² Po indikciji u datumu gradnju je preciznije datirao u 1333., za koju je smatrao da je bila u izvorniku umjesto 994. godine. Smatrao je da se Pleso kasnije preselio u Split, možda kad je grad dospio pod vlast hrvatsko-ugarskog kralja Ludovika te da su njegovi upisi bili zadnji. Što se dokumenata iz druge skupine tiče, kao i drugih referenci na crkvu, smatra da se ne odnose na ovog solinskog Sv. Mihovila, već na Sv. Mihovila u jugozapadnom dijelu Splita (poznat kao Sv. Mihovil “in ripa maris”, op.a.), što ga je, po predaji, podigao prvi splitski nadbiskup Ivan Ravenjanin i da se na ovu crkvu odnose atributi u dokumentima koji upućuju na morsku obalu. Smatrao je da je prerađivač namjerno preradio podatke za solinsku crkvu, preuzeo podatke o kralju Držislavu i biskupu Martinu iz Tome Arhidakona, kako bi zamrsio stvari. Cilj je bio da se solinski Sv. Mihovil poistovjeti sa splitskim u vrijeme kad je solinski već bio zapušten, kako bi zainteresirani patroni mogli onda preuzeti splitsku crkvu istog titulara. Po Zlatarskom, prerađivač je bio duhovnjak, pripadnik “panslavističke

⁴² Isto, str. 1-49; CD, sv. 10, prir. Tadija Smičiklas, Zagreb 1912., dok. 291, str. 336. O bugarskoj povijesti ovog perioda vidi također: Иван Ангелов Божилов, Васил Тодоров Гюзелев, *История на средновековна България VII-XIV век*, София 1999., str. 562-581.

škole” s prijelaza iz 16. u 17. stoljeće. To je bio dakle period kad su, po Zlatarskom, prerađeni izvorni dokumenti iz 14. stoljeća.⁴³

Nakon rasprave Zlatarskog, bugarska je historiografija završila, koliko mi je poznato, s Pincijevom ispravom i dokumentima Sv. Mihovila kao izvorima za bugarsku povijest i za bugarsko-makedonske prilike. Hrvatska je znanstvena javnost poznavala rad Zlatarskog, ali stječe se dojam da ga nisu pažljivo pročitali, jer su uglavnom navodili samo njegov zaključak da se radi o falsifikatu, a nisu se osvrtni na njegovo mišljenje o 14. stoljeću kao stvarnom vremenu dolaska Pincija i Plesa u Hrvatsku. Na to se u hrvatskoj znanosti, čini se, referirao jedino Milan Šufflay 1931., u kratkom navodu da 1330. dolaze “u Primorsku Hrvatsku bugarski bjegunci Pincije i Pleso”.⁴⁴ Šišić je u svojoj *Povijesti Hrvata u vrijeme narodnih vladara* samo u bilješci naveo da je i Zlatarski neovisno od njega došao do zaključka da se radi o falsifikatu,⁴⁵ a zanimljivo da Viktor Novak citirajući Zlatarskog, a Lovre Katić Šišićev *Priručnik* navode “Pinčovu” povelju ili darovnicu kao falsifikat 14.,⁴⁶ iako je u stvari Šišić u tom radu odredio 15., a Zlatarski prijelaz 16. u 17. stoljeće kao vrijeme nastanka falsifikata. S druge strane, sam je Zlatarski korigirao svoju dataciju falsifikata uzевši u obzir Šišićev *Priručnik*, u kojem je naveden Zavorovićevo djelo s kraja 16. stoljeća, gdje se prvi put spominju dokumenti, pa je ispravio svoju dataciju falsifikata na kraj 15. ili početak 16. stoljeća.⁴⁷

Stav u hrvatskoj historiografiji da su Pincijeve isprave falsifikati održao se u hrvatskoj historiografiji do pedesetih godina 20. stoljeća. Fedor Moačanin je tako nekoliko puta upozoravao da ne bi trebalo koristiti podatke tih isprava.⁴⁸ Zanimljivo je

⁴³ Zlatarski, Тъй наречените ‘грамоти’ на Пинция и неговия син Плезо, str. 46-54.

⁴⁴ Hrvati u sredovječnom svjetskom viru, u: *Izabrani politički spisi*, prir. Dubravko Jelčić, Zagreb 2000., str. 330.

⁴⁵ Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925., str. 471, bilj. 14.

⁴⁶ Viktor Novak, *Supetarski kartular*, Djela JAZU, sv. 43, Zagreb 1952., str. 202; Lovre Katić, Solinski mlinovi u prošlosti, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 2, Split 1952, str. 201-219, ponovno objavljeno u: Lovre Katić, *Rasprave i članci iz hrvatske povijesti*, Split 1993., str. 213-239, o tzv. Pinčovoj povelji na str. 215-216. Citira se prema ovom drugom izdanju.

⁴⁷ Vasil Nikolov Zlatarski, *История на Първото българско Царство. II. От славянизацията на държавата до падането на Първото царство (852-1018)*, София 1927.; София: 1971., str. 608-609, bilj. 13.

⁴⁸ Kritizirao je u recenziji Slavjanskog zbornika (Moskva 1947.) ruskog povjesničara Gotjea koji je spominjao Šišmanov ustanak “na osnovi jedne falsifikovane isprave”: *Historijski zbornik*, vol. 2, Zagreb 1949., str. 271; u diskusiji o knjizi M. Garašanina i J. Kovačević *Pregled materijalne kulture Južnih Slovena u ranom srednjem veku*, Beograd 1950., koja je održana na Filozofskom fakultetu 29.3.1951., kritizirao je što autori uzimaju kao primjer upotrebe rimskih spolija u gradnji podatke u Pincijevoj ispravi iz 1000. godine, “a zna se već oko 50 god. da su sve Pinciusove isprave falsifikat, a sumnjive otkad se za njih zna”, *Historijski zbornik*, vol. 4, Zagreb 1951., str. 416; kritizirao je također što je *Rječnik Jugoslavenske akademije XIII*, Zagreb 1953. donio topografsko ime Repusina prema Pinciusovoj ispravi iz 1000. godine: Fedor Moačanin, Jedno pitanje našim medievistima, *Historijski zbornik*, vol. 9, Zagreb 1956., str. 271-272.

pak da je upravo primjer korištenja Pinciusovih isprava upotrijebio kao argument za potrebu izdavanja prvog sveska Diplomatičkog zbornika koji bi zamijenio “sablasti iz *Documenta*” (Račkog, op. a.), jer inače “Pincius će vilovati kroz naučnu i stručnu literaturu”.⁴⁹ Ipak, zahvaljujući radu Lovre Katića, koji je izašao također tih godina, u prvi će svezak Diplomatičkog zbornika, što su ga konačno izdali Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović 1967. godine, ipak ući Pincijeve i Plesove isprave.

Upravo će Lovre Katić svojim radovima vezanim za solinski prostor prenijeti težište s analize podataka o bugarskom kontekstu u lokalni solinski kontekst, pa i oni zaslužuju malo opširniji osvrt. U svojem radu o solinskim mlinovima naveo je da “iako je isprava po Šišiću, falsifikat XIV. stoljeća (...), ipak su njezini podaci o lokalitetima ispravni.”⁵⁰ Kao i istovremeno Viktor Novak u svojem izdanju Supetarskog kartulara, Katić je upozorio na spominjanje kraljevskih mlinova koji nisu bili poznati u 14. stoljeću, ali se spominju od vremena Petra Krešimira IV. i njegovih nasljednika, kao i prvih Arpadovića. “Nije li to znak, da je (sastavljač isprava, op. a.) imao pred sobom kakav stariji predložak ili da je u XIV. stoljeću bila živa tradicija o kraljevskim mlinovima.”⁵¹ I u svojem radu o topografiji solinskoga polja, analizirajući Calergijevu kartu, također napominje da isprava “Bugarina Pinča tobože iz 994. i 1000. godine (...) donosi mnoštvo topografskih podataka”.⁵² Konačno 1954. analizi dokumenata posvećuje cijeli rad pod nazivom “Fundacionalne i druge isprave Sv. Mihovila u Solinu”.⁵³ Već iz naslova je vidljivo da je Lovro Katić prvi promatrao dokumente Sv. Mihovila iz Lučićeve ostavštine kao cjelinu, odnosno da je prvi uzeo u obzir sve dokumente iz druge skupine, a nije uzeo u obzir samo prve isprave s pričom o ranosrednjovjekovnim “bugarskim izbjeglicama”, koja je dotad zapravo jedino zanimala povjesničare. Katić je uostalom, čini se, i prvi nakon Farlatija izravno posegnuo za Lučićevom ostavštinom. Prvi je i objavio dokument iz 1213., što ga je Farlati samo spomenuo. Izostanak “bugarskog” konteksta vidljiv je i iz toga što je u historiografskom prikazu vrlo sumarno prikazao radove koji su se bavili dokumentima iz kuta istraživanja Samuilova života i vladavine, pa je tako izostavio i Prokića i Zlatarskog. Zbog toga, primjerice, u potvrdu mišljenja Račkog da je grad Trnovo mogao postojati u 10. i 11. stoljeću citira Jirečkovu “Povijest Bugarske”, iako je ovaj to mišljenje formirao upravo na temelju Pincijeve isprave, prije negoli ju je proglasio falsifikatom nakon otkrivanja natpisa u Prespi. Suprotno Šišićevom mišljenju, koji je slijedeći Zavorovića smatrao da su isprave bile (i nastale) u okrilju obitelji Cindro, jer da su oni imali patronatska prava nad Sv. Mihovilom, Katić smatra da su

⁴⁹ Močanin, Jedno pitanje našim medievistima, str. 271-272.

⁵⁰ Katić, Solinski mlinovi u doba narodnih vladara, str. 215.

⁵¹ Isto, str. 216; Novak, *Supetarski kartular*, str. 202.

⁵² Viktor Novak, Topografske bilješke solinskoga polja, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, vol. 52, Split 1935.-1949., 1950., str. 79-96, 319-320; ponovno objavljeno u: Katić, *Rasprave i članci iz hrvatske povijesti*, str. 293-314, cit. 312. Ovdje navodi da Šišić falsifikat smješta u 15. stoljeće.

⁵³ *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, sv. 3, Dubrovnik 1954., str. 53-69.

one tamo dospjele prijepisom ljubitelja starina Petra Cindro. Kao ponajboljem poznavatelju solinske topografije, nije mu bilo teško ustanoviti da se Sv. Mihovil Solinski (*de Arena*) prvi puta spominje 1328. prilikom utvrđivanje granica između Splita i Klisa što ga je držao Juraj Šubić,⁵⁴ te jasno razlikovati solinskog od splitskog Sv. Mihovila. Iako se nije u svom radu osvrtao na raspravu Zlatarskog, time je zapravo pobijeno mišljenje potonjeg o prvom spomenu crkve 1338. i gradnji crkve u tridesetim godinama. Osim toga Katić prati spomene crkve i njezinih posjeda i dalje – od reambulacije dobara splitske nadbiskupije 1397.⁵⁵ sve do 1675. godine kad je crkva prikazana na Calergijevoj karti. Montaneji crkve iz 1576. i 1608. godine, sačuvani u kaptolskom arhivu, pokazuju da se neki posjedi koji se spominju u dokumentima iz Lučićeve ostavštine, spominju i kasnije u posjedu crkve – npr. posjed u Žrnovnici kod Sita, što ga je kupio Gaudije, *nepos Pincii*, 1213. godine. Tekst tog dokumenta je Katić prvi i donio u svom tekstu. Nastojao je ubicirati posjede koji se spominju u najstarijim ispravama po kojima izlazi da su prvi stečeni posjedi bili oko crkve, blizu amfiteatra (npr. Podrupljane, Jezerine, Bila), a poslije se širili dalje. Upozorio je da se neki svjedoci koji se spominju u drugom Plesovom dokumentu spominju i u drugim splitskim ispravama u 11. stoljeću. To su Messana Gattina i svećenik Puppinus.⁵⁶ Smatra da je Messana Gattina najvjerojatnije greškom prepisivača za Messana Gallina. I doista, provjerom zapisa u Lučićevoj ostavštini u Kaptolskom arhivu u Splitu autorica ovog rada ustanovila je da je ondje zapisano Messana Gallina, a do istog su zaključka došli i autori prijepisa Lučićeve ostavštine koja se čuva u Arhivu HAZU.⁵⁷ Katić je konačno došao do zaključka da isprave nikako nisu falsifikati iz 15. stoljeća, kako je zaključio Šišić, već prerađene ranije u 12. i 13. stoljeću. Po tome se približio starom stajalištu Račkoga. Katić je također zaključio da ih je najvjerojatnije preradio svećenik Grubac koji se spominje u njima kao zadnji nadarbenik crkve u vrijeme nadbiskupa Rogerija, znači u 13. stoljeću. On je “uredio neku vrstu Registra dobara crkve Sv. Mihovila”, dokumente poredao kronološki, skratio neke isprave, pretvorio mjere površina i novaca u mjere svojega vremena.⁵⁸ Iako je dakle zaključio da je

⁵⁴ CD, sv. 9, prir. Tadija Smičiklas, Zagreb 1911., dok. 359, str. 437.

⁵⁵ Sada izdano u: CD, sv. 18, prir. Tadija Smičiklas, dopunili Miljen Šamšalović, Vesna Gamulin, Damir Karbić, Zoran Ladić, Mirjana Matijević Sokol, Rajka Modrić i Jakov Stipišić, Zagreb 1990., dok. 170, str. 251-266. Zemlje Sv. Mihovila de Slano spominju se u Trsteniku, Smrdeću, Klapljem dōcu, Bunje: CD 10, 253, 254, 259. Vidi također: Lovre Katić, Reambulacija dobara splitskoga nadbiskupa 1397. godine, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 5, Split 1956., str. 135-177, ponovno objavljeno u: Katić, *Rasprave i članci iz hrvatske povijesti*, str. 315-381, osobito 323, 324, 340. Crkva Sv. Mihovila spominje se i u prvoj polovici 14. stoljeća – 1342. i 1344.: *Splitski spomenici, dio prvi, Splitski bilježnički spisi*, sv. 1, *Spisi splitskog bilježnika Ivana pok. Čove iz Ankone od 1341. do 1344.*, prir. Jakov Stipišić i Ante Nazor, Monumenta spectantia historia Slavorum Meridionalium, sv. 53, Zagreb 2002., dok. 224, str. 128, dok. 509, str. 306.

⁵⁶ *Mesagalina ... presbiteris Popini... Iohannis Mesagaline*, 1069., CD 1, dok. 80, str. 111-112; *Nemira Mesagalina*, CD 1, dok. 81, str. 112; *Iohannes Mesagalina*, CD 1, dok. 136, str. 173-174.

⁵⁷ Lucius, sv. 538, fol. 11⁷/14, str. 9.

⁵⁸ Katić, *Fundacionalne i druge isprave Sv. Mihovila u Solinu*, str. 53-69.

isprave preradio svećenik Grubac u 13. stoljeću, Katić je nakon toga zapravo tretirao isprave kao historijski vrijedne ranosrednjovjekovne dokumente (“za povjesničku eksploataciju vrijedne”). Pincijevu ispravu je navodio kao prvi dokument u kojem se izričito spominje Klis, a također je spominjao i Florina kao kneza načelnika u Klisu i Splitu,⁵⁹ iako je to bio podatak koji se dotad uzimao kao jedan od očitih dokaza da se radi o falsifikatu. Isprave za koje kaže da su “kasnije prerađeni originali kao dijelovi opširnoga Registra isprava” koristio je i u svojem radu o starohrvatskoj županiji Paratalasiji, jer “mogu dobro poslužiti, da stvorimo sliku naselja toga doba oko Solina.” Isključio je zapravo bilo kakvu referencu na bugarsku priču, već se usredotočio da ubicira lokalitete koji se spominju u dokumentima, pa tako Tribižet, “isušeno zemljište”, smješta u Jezerine kod amfiteatra, u Podrupljanima gleda svodove amfiteatra, u Repusini gleda Rupotinu, locira Brda kao selo između Splita i Klisa, dva potoka Bile i Slano. Spominjanje đakona Dobre i njegova sina te gospodina (*domini*) Prestancija pokazuje po Katiću da i Splićani posjeduju zemlju “u hrvatskoj župi Podmorje”.⁶⁰

Nada Klaić je u svojem osvrtu na radove Lovre Katića povodom njegove smrti, iako ga je ubrojila “među najbolje stručnjake za topografska pitanja Solina i okolice”, ustvrdila da se “kao nit provlači njegovim radovima nastojanje da svakom izvornom podatku pokloni punu vjeru”. Odbila je podatke o kraljevskim mlinovima u 11. (izrijekom spomenuvši Pincijeve “falsifikate”) i 12. stoljeću, jer je smatrala da se zasnivaju na krivotvorenim poveljama. U osvrtu na njegov glavni rad o poveljama Sv. Mihovila smatrala je da je on utvrdio postojanje crkve u 14. stoljeću, ali ne i njezine vlasnike te zaključila da nije uspio pobiti Šišićeve dokaze.⁶¹

Usprkos takvom stavu Nade Klaić, nakon Katićeva rada oživio je donekle interes za isprave Pincija i Plesa. Kako je rečeno, Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović uvrstili su ih u prvi svezak Diplomatičkog zbornika koji je izašao 1967. godine. Ono što je ipak znakovito jest da više nije bilo pokušaja da se objasne u kontekstu vladavine kralja Držislava i cara Samuila, već ih se zapravo isključivo rabilo onako kako ih je koristio i Katić u svojim radovima – u kontekstu podataka za lokalnu topografiju i sl. To je vidljivo i u radu Stjepana Antoljaka *Miscellanea Mediaevalia Jugoslavica* objavljenom u godišnjaku Filozofskog fakulteta u Skoplju, mada ih je on tamo izložio u okviru *Miscellanea macedonica*, a ne *croatica*. Iako je možda od svih hrvatskih autora najpotpunije prikazao historiografiju koja se bavila dokumentima, njegovi zaključci nisu nakon Katićeva rada donijeli ništa novo osim što je sam registar prozvaao po uzoru na Supetarski – Suhomihovilski! U razmatranju “bugarskog konteksta”

⁵⁹ Lovre Katić, Veza primorske Dalmacije kroz kliški prolaz od prethistorije do pada Venecije, *Starine JAZU*, sv. 51, Zagreb 1962., str. 271.

⁶⁰ Katić, Naseljenje starohrvatske podmorske župe, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 7, Split 1960., str. 159-184, ponovno objavljeno u: Katić, *Rasprave i članci iz hrvatske povijesti*, str. 401-436, osobito 416-418, cit. str. 416.

⁶¹ Nada Klaić, Prilozi L. Katića povijesti Splita i okolice, *Historijski zbornik*, vol. 14, Zagreb 1961., str. 297-299.

vratio se zapravo na pozicije Račkog ignorirajući zaključke Prokića i Zlatarskog, iako ih je donio u pregledu historiografije. Možda je čak bio i radikalniji od autora iz 19. stoljeća, jer je Florina smatrao knezom Splita i Klisa kojima upravlja u ime Držislava uz nominalno priznavanje bizantskih careva. Po ispravama, makar priznaje da je njihova kronologija nesigurna, zaključuje i da je Držislav vladao do kraja 10. stoljeća,⁶² iako je to u suprotnosti s podacima koje donosi Ivan Đakon o sukobima oko vlasti njegovih sinova.⁶³

Na pokušaje rehabilitacije Pincijevih (Pinčovih) isprava, osobito, čini se, na Antoljakov članak, snažno je reagirao Stjepan Gunjača. Njegov rad je s hrvatske strane najdetaljniji, a ujedno i prvi i jedini koji je konačno donio cjelokupan tekst u poretku koji odgovara onome u Lučićevoj ostavštini. Ujedno predstavlja, nakon Zlatarskog, i najdetaljnije obrazloženje teze o falsifikatu. Kao autora označio je upravo svećenika Grupca koji je u spisima zabilježen kao zadnja osoba koja preuzima zadužbinu pozivajući se na rodbinske veze s osnivačima. Detaljno je prikazao sva problematična mjesta ponavljajući argumente svojih prethodnika, osobito Šišića te Bulića i Berwaldija: tako tezu, koja se još provlači od Farlatija, da je prepisivač zamijenio ime cara Samuela (Samuila) sa Stefanovim, pogrešno razriješivši kraticu 'S', Gunjača odbija navodeći da za to ne postoji drugih primjera u diplomaciji; uzevši u obzir činjenicu da je Trnovo postalo istaknuti centar tek pod dinastijom Asen u obnovi Drugog bugarskog carstva, a smatrajući da je sastavljač isprava svećenik Grubac sredinom 13. stoljeća zaključio je da je ovaj bio inspiriran događajima i borbama oko prijestolja iz vremena Mihajla II. Asena (1246-1256), te da je ime Šišman preuzeo, jer su Šišmani bili poznati bugarski velikaši iz Trnova. Time je zaobišao gledišta Prokića i Zlatarskog koji su smatrali da su izvor za priču o bugarskim izbjeglicama bili događaji iz vremena Mihajla III. Šišmana i Stefana Dečanskog. Odbacio je mogućnost koju je iznio Farlati, a prihvatili Kukuljević i u novije vrijeme Antoljak, da je izvornik Pinčo napisao slavenskim (bugarskim, a po Antoljaku možda i grčkim) jezikom, a da je onda naknadno preveden na latinski, jer bi takvog prevoditelja u srednjovjekovnom Splitu bilo teško naći. Također odbija i Antoljakov pokušaj da se princepsa Florina prihvati kao mogućeg istovremenog poglavara Splita i Klisa u vrijeme vlasti kralja Držislava nad Dalmacijom, još davne pokušaje Račkog da se spominjanje anakronijskog prelaska na katoličku vjeru objasni napuštanjem bogumilstva, izraze *regnabat* i *sacrilegus* u datumu (*tempore quo regnabat sacrilegus et profanus Imperator Stephanus*) prvog dokumenta (u Gunjačinom izdanju dokument A.), anakronu upotrebu mjere vretena (koja se javlja u dokumentima tek od 1144.) i denara kao sredstva plaćanja.⁶⁴ Katićev argument da je ponavljanje odredbe po ko-

⁶² Antoljak, Da li su isprave Penča i sina mu Plesa obični falsifikati!.

⁶³ Giovanni Diacono, *Istoria veneticorum*, prir. Luigi Andrea Berto, Bologna 1999., str. 193.

⁶⁴ Gunjača, O 'ispravama' Pinča i Plesa, str. 271-303. Vreteno se prvi put spominje 1144. u spisima samostana Sv. Benedikta u Splitu: CD 2, dok. 54, str. 56.

joj korisnici beneficija obdaruju crkvu komadom zemlje *pro ordinatione nostrorum maiorum et pro memoria nostrorum posterorum* (iz dokumenta H. po Gunjačinom izdanju), a koja se provlači u sličnom obliku kroz sve dokumente druge skupine, dokaz “temeljnoj istinitosti tih isprava”, jer bi inače sve bile odjednom falsificirane, “što je apsurdno, jer pokazuju tolike razlike između sebe”,⁶⁵ Gunjači je upravo dokaz da je falsifikator jedna osoba – svećenik Grubac, za kojeg je i sam Katić rekao da je preradio dokumente i složio u registar u 13. stoljeću. Grubac je po Gunjači preuzeo i svjedoke Messanu Gallinu i Puppina iz fundacionalne isprave Sv. Benedikta iz 1069. i Supetarskog kartulara da bi potkrijepio svoju krivotvorinu.⁶⁶

Gunjača je odbacio i pokušaje prijašnjih izdavača i povjesničara još od vremena Lučića i Farlatija da se korigiraju “kronološki momenti” dokumenata, budući da ih je teško usuglasiti s više strana. Npr. uz godinu 1000. (dokument B. u Gunjačinoj ediciji) pogrešno je navedena treća indikcija umjesto trinaeste (od prijašnjih izdavača dokumenta jedino Katić nije dirao u izvornu verziju teksta, a po njemu i priređivači prvog sveska Diplomatičkog zbornika). Potom je zbunjujući navod godine 1000. na početku istog dokumenta (B.), a na kraju godine 1073., a zbog čega je Farlati predlagao brisanje *septuagesimo tertio* i zamjenu tih brojki indikcijom kao na početku dokumenta. S godinom 1073. na kraju dokumenta B. javlja se i problem datacije Plesovog drugog dokumenta (C. u Gunjačinoj ediciji) koji bi trebao slijediti iza godine 1073., a koji su raniji izdavači smještali bliže godini 1000., odnosno Katić po svjedocima (Messani Gattini i svećeniku Puppinu) bliže sredini 11. stoljeća. S obzirom na to da se neposredno prije datuma 1073. (u dokumentu B.) spominje Pinčovo darovanje dva mlina koja je dobio od kralja, proizlazilo bi da je Pinčo živio oko 130 godina što nije, naravno, baš vjerojatno. Anakronizam je, što su primijetili još i Bulić i Bervaldi, i upotreba stila *nativitatis* umjesto *incarnationis* u dokumentu od 1000. godine (dokument B.), a taj tada još nije bilo u upotrebi.⁶⁷

Gunjača se osvrnuo na još neke izraze i podatke koji po njemu svjedoče o nespretnosti falsifikatora – izraz *notaui et scripsi*, koji se javlja nakon datacije u dokumentu iz 994., a kao formula bi trebao biti na kraju, potom spominjanje da je Pinča i rod kralj smjestio u podgrađe (*suburbium*) Klisa, što se također još ne spominje kod utvrđenih hrvatskih naselja u ovom periodu, izraz *ultimum precium* dok se u ovom periodu još javlja *pro fine* te konačno *terraticum* (daća za korištenje zemljišta), što se također još ne spominje u dokumentima ovog vremena, nego se prvi put javlja tek na

⁶⁵ Katić, Fundacionalne i druge isprave Sv. Mihovila u Solinu, str. 66.

⁶⁶ Gunjača, O ‘ispravama’ Pinča i Plesa, str. 317-319.

⁶⁷ Isto, str. 298-300, 308-314, 319-320. *Stilus nativitatis* javlja se u dokumentima tek od početka 13. stoljeća: Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, str. 194. U splitskim notarskim dokumentima počinje se koristiti tek od početka šezdesetih godina 13. stoljeća. Branka Grbavac, *Notarijat na istočnojadranskoj obali od druge polovine 12. do kraja 14. stoljeća*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu 2010., str. 106-107.

samom kraju 12. stoljeća. Po završetku svoje analize ustvrdio je da niti jedna isprava koja je bila tretirana kao prerađena ili sumnjiva, “nema toliko obilje nedosljednosti i anomalija” koliko isprave Pinča i Plesa.⁶⁸

Kao i Katić, Gunjača ključnom osobom za postanak “registra” ili “nekoj vrsti polihoriona ili kartulara” drži svećenika Grupca, ali za razliku od Katića ovog ne drži priređivačem, već osobom koja je sastavila dokumente s nakanom da stekne crkvu Sv. Mihovila i njezine posjede. Upozorava da Grubac navodi da je “pronašao” (*inventus sum*) da je potomak i baštinik Pinča i Plesa, što pokazuje da mu to prije nije bilo poznato, odnosno da tradicija o tome tada u njegovoj obitelji nije postojala. Grubac je dakle sastavio dokumente, kao i genealoško stablo koje u Lučićevoj ostavštini slijedi nakon njih, kako bi nadbiskupu Rogeriju dokazao, da ima pravo na crkvu, u čemu je i uspio. Dokumenti prve skupine bili bi po Gunjači potpuno falsificirani, s tim da imena Pinča i Plesa ipak nisu potpuno izmišljena, nego “kao kasnija imena prebačena u davno vrijeme i još prikazane Bugarima”.⁶⁹ Pinčo (Pincije) se spominje u dokumentu iz 1213. (dokument F. u Gunjačinoj ediciji), u kojem se spominje Gaudije, njegov *nepos*. Znači, Pinčo bi u stvari bio stric, ujak ili djed Gaudija s početka 13. stoljeća. Ostala imena je Grubac, po Gunjači, izmislio, a njegovu “neozbiljnost” pokazuje i to što je u genealoškom stablu, koje je dodano dokumentima, naveo Plesa među *nepotes Pincii*.⁷⁰ Ipak, ovdje je, čini se, Gunjača prestrogo sudio, jer crta koja povezuje Pincija i Plesa aludira na povezanost oca i sina, pa prema tome dokumenti i genealoško stablo ne bi bili u suprotnosti. Treba primijetiti i da nema razloga da se vjeruje da je genealoškom stablu autor Grubac ili tko god već bio sastavljač ili prerađivač dokumenata. S obzirom na to da su dokumenti sačuvani samo u Lučićevom prijepisu, nije isključeno da je u stvari autor genealoškog stabla, konstruiranog prema dokumentima, upravo on ili Petar Cindro.

Gunjača je zaključio da je stvarni Pinčo, osnivač crkve Sv. Mihovila, živio u prvoj polovici 12. stoljeća, te da je otac Petra i Ivana koji su obdarili crkvu 1173., odnosno 1176., a 1213. je isto to učinio Ivanov sin Gaudije. Ime jednoga od Pinčeve braće, Polemije, Gunjača je također pronašao u dokumentu iz 1213., gdje se spominju Budiška i Dragan, sinovi Polemija Ručice. Gunjača u Supetarskom kartularu pronalazi još neke osobe koje se spominju u Pinčovim i Plesovim dokumentima (Dobračo, Zuli, Petralo – Petronja), što mu je dokaz da je Grubac iz tog izvora preuzeo imena u svoju konstrukciju. (Ipak, i ovdje treba primijetiti da su to tada relativno česta imena, pa se ne može smatrati jakim dokazom da se radi o falsifikatu.) Kao vrlo vjerojatan razlog što je crkva u vrijeme nadbiskupa Rogerija (ponovno) posvećena Gunjača navodi moguće rušenje u vrijeme tatarske provale. Grubac je izgleda

⁶⁸ Gunjača. O ‘ispravama’ Pinča i Plesa, str. 319-322.

⁶⁹ Isto, str. 325.

⁷⁰ Isto, str. 327.

bio dalji rod nekadašnjih patrona crkve Sv. Mihovila i kako bi dokazao svoje pravo sastavio je registar, odnosno njegovu imitaciju. Pri tome je imao neke dokumente o zemljišnim posjedima crkve i to bi bili dokumenti druge skupine (D., E., F., G., H. u Gunjačinoj ediciji). Na osnovi njih i još nekih izvora, među kojima je i Supetarski kartular, iskonstruirao je dokumente prve skupine (A., B., C. u Gunjačinoj ediciji). Posjede crkve Sv. Mihovila, kakvi su postojali u njegovo vrijeme, tako je smjestio u davno vrijeme kralja Držislava i nadbiskupa Martina. Dok je Pinčo po Gunjači stvarno postojao, makar ne u vremenu koje mu se pripisuje već kasnije, njegov sin Pleso je izmišljen, a vjerojatno se radilo o osobi koja je crkvi Sv. Mihovila darovala neku zemlju. Grubac je, da bi svojoj obitelji i Sv. Mihovilu dao dostojnu tradiciju, izmislio priču o bugarskom vladarskom porijeklu i vezi s hrvatskim kraljem Držislavom i biskupom Martinom.⁷¹

Usprikoš Gunjačinoj opširnoj raspravi i argumentaciji, Pinčo i Pleso ušli su i u sinteze hrvatske ranosrednjovjekovne povijesti, vjerojatno pod utjecajem uvrštavanja spornih isprava u prvi svezak Diplomatičkog zbornika. Izuzetak je bila sinteza Nade Klaić koja nije prihvatila Katićeve argumente o prerađevinama, već je ostala na Šišićevu stajalištu da se radi o falsifikatima.⁷² Čak i u slučajevima gdje su se povjesničari ograđivali od potpunog prihvaćanja Pinčovih isprava, ipak su podatke iz njih ugrađivali u prikaze srednjovjekovne prošlosti. Neven Budak je tako u opisivanju Samuilova pohoda oprezno primijetio da “krivotvorene isprave Pinča i Plesa mogle bi u svojoj najužoj jezgri svjedočiti da je Hrvatska pružila utočište nekim bugarskim prognanicima, Samuilovim rođacima i protivnicima”.⁷³ Još dalje pošao je Ivo Goldstein koji je podatke iz isprava o “Penčovoj” obitelji koristio za primjer migracija s istoka prema hrvatskom prostoru, potom kao primjer velikih obitelji s mnogo djece u poglavlju o demografskom stanju u ranom srednjem vijeku, konačno i kao dokaz postojanja i funkcioniranja zadruga u ranom srednjem vijeku sa zajedničkom imovinom o kojoj se zajednički odlučuje.⁷⁴ Ako se prihvate podaci iz isprava, oni povlače ranije datiranje nekih toponima, institucija ili pojava na hrvatskim prostorima. Već je Katić spomenuo prvo spominjanje kraljevskih mlinova u povijesti upravo u ovim dokumentima,⁷⁵ a također je u Plesovoj ispravi među svjedocima spomenut arhiđakon Bazilije, koji bi, prihvate li se isprave, bio prvi splitski arhiđakon nakon Honorata u 6. stoljeću.⁷⁶ U istoj ispravi bi se prvi put spomenulo srednjovjekovno selo

⁷¹ Isto, str. 328-338.

⁷² Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1971., str. 326, bilj. 162.

⁷³ Neven Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb 1994., str. 36. U istoj knjizi u kronologiji pod 994. godinom naveo je Pincija kao Samuilova rođaka koji podiže u Solinu crkvu sv. Mihovila (Isto, str. 207).

⁷⁴ Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb 1995., str. 296, 320-321, 355.

⁷⁵ Katić, *Solinski mlinovi u prošlosti*, str. 215.

⁷⁶ Ivan Ostojić, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb 1975., str. 48.

Kozica (*Chesica*) na brdu iznad Gomilice,⁷⁷ a također i daća teratik, podgrađe Splita te mjera vreteno, novčana jedinica denar, izraz *ultimum precium* za dodatak cijeni.⁷⁸

Najodlučnije se Gunjačinim stavovima suprotstavio Mladen Ančić određivši dokumente Sv. Mihovila kao srednjovjekovni montanej (*montaneum*) – popis posjeda koji je služio za administrativne potrebe dotične crkvene ustanove, a koji je u slučaju “privatnih crkava” mogao biti upotpunjen dokumentima o “utemeljiteljima” (*fundatores*) crkve. Time je objašnjavao nepostojanje očekivanih diplomatskih formula isprave u Pinčovim i Plesovim dokumentima. Ne bi se dakle radilo o prerađenim ispravama, kako su smatrali Katić, a prije njega Rački i Drinov u 19. stoljeću, nego o dokumentima koji su do nas došli u autentičnom, doduše prepisivanjem korumpiranim, obliku. Time je Ančić nakon Zlatarskog opet ustvrdio da se ne radi o prerađenim (ili falsificiranim) ispravama, već o unosima koji i ne zahtijevaju diplomatske formule kao isprave. Sve druge problematične i anakrone elemente u tekstovima na koje je ukazao Gunjača i njegovi prethodnici (među njima i Zlatarski) Ančić je jednostavno objasnio greškama nastalim u prepisivanju (“kronološka zbrka do koje dolazi pogreškama u prepisivanju brojeva, loše čitanje i razrješavanje kratica, ‘popravljanje’ zastarjelih i nejasnih izraza, itd.”).⁷⁹ Mora se primijetiti da za razliku od Gunjače, koji je opširno analizirao svaku spornu pojedinost u dokumentima te kao i Šišić i Zlatarski ukazao na više anakronizama, Ančić nije nikakvim argumentom potkrijepio takvu svoju lakoničnu ocjenu iako je sam Gunjači predbacio da se nije upuštao u dublju raščlambu forme dokumenta. Ujedno je zaključio da se priča o izbjeglicama “posve uklapa u ono što se s drugih strana može razabrati o suvremenim odnosima na relaciji Hrvatsko kraljevstvo – Bugarsko carstvo – Bizant”.⁸⁰ Pinčo i srodnici su se trebali u okviru bizantsko-hrvatskog savezništva protiv Samuila čuvati kao mogući pretendenti na bugarsko prijestolje do čega ipak na kraju nije došlo. Svećenik Grubac iz 13. stoljeća, kojeg je Gunjača označio kao krivotvoritelja isprava morao bi, po Ančiću, biti jako dobro upućen u prilike kraja 10. i početka 11. stoljeća da bi bio u stanju sastaviti takve dokumente koji mu uz to nisu mogli poslužiti ni kao dokazno sredstvo na sudu.⁸¹ Međutim, još su Prokić i Zlatarski pokazali da je sastavljač Pinčovih i Plesovih dokumenata očito bio slabo, a ne jako dobro, upućen u prilike Samuilova vremena, navevši uz tad nepostojeću prijestolnicu Trnovo, čak i pogrešno imena vladara, pri čemu ime Šišman, kumanskog porijekla, nikako nije moglo biti poznato u Bugarskoj onog vremena, te opisavši S. (Stefana u dokumentu, Samuila prema interpretacijama) kao osljepljivača i ubojicu vlastitog oca, što mu

⁷⁷ Upravo je iz tog sela neki Sidika prodao zemlju na kojoj je sagrađena crkva Sv. Mihovila. Sljedeći spomeni sela su u također spornim ispravama kraljeva Zvonimira i Kolomana iz 1078. i 1103. godine: Omašić, *Povijest Kaštela*, str. 14, 37.

⁷⁸ Gunjača, O ‘ispravama’ Pinča i Plesa, str. 317, 321-322

⁷⁹ Ančić, Srednjovjekovni montaneji, str. 139.

⁸⁰ Na ist. mj.

⁸¹ Isto, str. 140.

nisu pripisivali čak ni nenakloni mu bizantski izvori. (Može se možda dodati da bi se za razliku od srednjovjekovnog autora spornih dokumenata ipak očekivala bolja upućenost u izvore i historiografiju od suvremenih povjesničara.)

Ančičev stav o dokumentima Sv. Mihovila kao montaneju doživio je dvojaki prijem u historiografiji. Mirjana Matijević-Sokol, kao stručnjak za pomoćne povijesne znanosti, odbacila je u svojem razmatranju diplomatske tradicije splitske crkvene provenijencije njegovo mišljenje o autentičnosti “montaneja Sv. Mihovila”,⁸² podržavši time Gunjačin stav o spornim dokumentima. S druge strane, Budak je, slijedeći Ančičevo mišljenje, naveo osnivanje crkve kao primjer stvaranja mjesta liturgijske memorije krajem 10. stoljeća.⁸³ Slično Ančiću, i Milan Ivanišević je u svojem radu u kojem je preciznije ubicirao crkvicu Sv. Mihovila te prepričao dokumente iz Lučićeve ostavštine, izjasnio da su dokumenti “dijelovi kartulara imanja solinske crkve svetoga Mihaela” koji su u arhiv obitelji Cindro dospjeli zbog dokazivanja vlasništva nad nekim zemljišnim imanjem koje je graničilo s imanjem koje su posjedovali ili prisvajali Cindri. Odbio je uopće mogućnost da se radi o krivotvorini, iako nije obrazložio čime pobija Gunjačine argumente, kao ni historijske anakronizme u priči o bugarskim izbjeglicama. Tim više je malo neprimjerena njegova oštra kritika Katićeva rada zbog “površnosti i nedovršenosti proučavanja i zaključivanja.”⁸⁴

Suvremena se hrvatska historiografija time oštro podijelila u svojem tretmanu dokumenata Pinča i Plesa potpuno ih odbacujući kao falsifikate ili ih prihvaćajući kao autentične dokumente, eventualno iskrivljene prepisivanjem. Mora se priznati da je nakon Gunjačine opširne analize uistinu teško braniti autentičnost Pinčovih i Plesovih dokumenata kao dijela montaneja ili kartulara bez novog detaljnog razmatranja pojedinih spornih elemenata. Gunjačini argumentima moglo bi se dodati i korištenje u Pinčovoj ispravi termina *tribus* za rod koji se ne javlja nikad u hrvatskim diplomatskim izvorima gdje se za rod najčešće koriste termini *genus* i *generatio*. Termin *tribus* je preuzet vjerojatno iz Biblije (Vulgate) što upućuje na pripadnika klera kao autora. Koristi se tako i u tzv. *Pacta conventa*, koja je i sama kontroverzan tekst nastao vjerojatno u 14. stoljeću.⁸⁵ Može li se i *tribus* u Pinčovoj ispravi objasniti naknadnom greškom ili preradom u prepisivanju ili možemo čak pomišljati i na mogućnost veze dva sporna dokumenta ili njihovih autora? U svakom slučaju i

⁸² Mirjana Matijević Sokol, Neki aspekti diplomatske tradicije u zapisima splitske crkvene provenijencije, u: *Hereditas rerum croaticarum ad honorem Mirko Valentić*, prir. Alexander Buczynski, Milan Kruhek, Stjepan Matković, Zagreb 2003., str. 15, 20, bilj. 20; Ista, Samostanski memorijalni zapisi (*libri traditionum*) srednjega vijeka i uloga svećenika-pisara (pranotara), u: *Sacerdotes, iudices, notarii: posrednici među društvenim skupinama*, 2. Istarski povijesni biennale, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa, ur. Neven Budak, Poreč – Pazin – Pula 2007., str. 8, bilj. 19.

⁸³ Neven Budak, Liturgical Memory in Croatia and Dalmatia Around the Year 1000, *Hortus artium medievalium*, vol. 6, Motovun – Zagreb 2000., str. 137-138.

⁸⁴ Ivanišević, Crkve u srednjem i novom vijeku, str. 32-33, 36.

⁸⁵ Damir Karbić, Hrvatski plemićki rod i običajno pravo. Pokušaj analize, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 16, Zagreb 1998., str. 81.

ovaj izraz potkrepljuje tezu o kleriku kao autoru spornih dokumenata. No, je li to bio svećenik Grubac iz vremena splitskog nadbiskupa Rogerija (1249.-1266.)?

Ono što je zajedničko još od Katićevih radova povjesničarima koji prihvaćaju ili odbacuju Pinčove i Plesove dokumente, usprkos suprotnim stajalištima, zanemari-vanje je povijesnog konteksta priče o bugarskim izbjeglicama, upravo onoga o čemu je najviše diskutirala starija historiografija tijekom 19. i početkom 20. stoljeća. U tom smislu ostalo se na zaključcima historiografije 19. stoljeća bez uzimanja u obzir kasnijih interpretacija. Iako se u historiografskim pregledima spominju Prokić i Zlatarski,⁸⁶ njihovo povezivanje sadržaja spornih dokumenata sa zbivanjima u prvoj polovici 14. stoljeća nije se uzimalo u obzir. Ipak, s obzirom na njihove argumente, ne može se odbaciti veza između priče o bugarskim izbjeglicama iz obitelji cara Šišmana i zbivanja u bugarskoj i srpskoj vladarskoj obitelji u prvoj polovici 14. stoljeća. To bi isključilo svećenika Grupca kao mogućeg autora dokumenata iako bi, s obzirom da se spominje kao zadnji poznati pretendent na beneficij, on bio logičan izbor. On nije mogao biti upućen u događaje oko vladarske obitelji Šišman. S druge strane, ne može se prihvatiti ni mišljenje Zlatarskog da dokumenti potječu od autentičnih zapisa iz prve polovice 14. stoljeća. S jedne strane, nema sumnje da se u slučaju druge skupine dokumenata (one iz 12. i 13. stoljeća, D., E., F., G., H. u Gunjačinoj ediciji) radi o istoj crkvi Sv. Mihovila, a s druge strane zbivanja kako su prikazana u dalmatinskim dokumentima ipak ne odražavaju vjerno prilike tog vremena. U osobi cara Šišmana čini se da treba gledati spojene osobe bugarskog vladara Mihajla III. Šišmana i slijepog srpskog vladara Stefana III. Dečanskog. Potonjeg je osim toga sin ubio, ali nije oslijepio. Zbog toga se može zaključiti da je ipak moralo proteći određeno vrijeme nakon događaja iz vremena Stefana Dušana i Mihajla III. Asena da bi oni mogli postati nadahnuće za priču kakva je prikazana u ispravama.

Osoba koja je sastavila dokumente bila je na neki način zainteresirana za crkvu Sv. Mihovila, slično kao svećenik Grubac, ali nažalost, dosad poznati izvori u kojima se spominje crkva tijekom 14. i 15. stoljeća zasad ne dopuštaju se da se preciznije odredi tko bi to bio niti kojoj je obitelji pripadao. Tijekom tog perioda, crkva Sv. Mihovila spominje se u izvorima: tako 1328. i 1338.,⁸⁷ 1342. i 1344.,⁸⁸ tijekom reambulacije dobara nadbiskupije 1397. godine.⁸⁹ Čini se da tijekom tog stoljeća nije pripadala splitskom kaptolu ili nadbiskupu, znači vjerojatno je i dalje u privatnom vlasništvu neke obitelji. Nije navedena ni među onima koje se 1682. pripadale pojedinim kanonicima.⁹⁰ Posljednje što se zna o crkvi jest to da je, kad je mletački

⁸⁶ Antoljak, Da li su isprave Penča i sina mu Plesa obični falsifikati!, str. 173-174; Gunjača, O 'ispravama' Pinča i Plesa, str. 274, 282-283.

⁸⁷ CD 9, dok. 359, str. 437; CD 10, dok. 291, str. 336.

⁸⁸ *Splitski spomenici*, dok. 224, str. 128, dok. 509, str. 306. Tako bar prosuđuje Arsen Duplančić u: Crkva Sv. Ivana Evanđelista na splitskome Marjanu, str. 147, bilj. 9.

⁸⁹ CD 18, dok. 170, str. 251-266.

⁹⁰ Ostojić, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, str. 39-40.

senat odredio da se pojedini beneficiji priključuju pojedinim župnim crkvama kad se isprazne, splitski kaptol 1792. zatražio, uz ostale, i beneficij Sv. Mihovila de Slano. Konačno ga je 1796. nadbiskup Lelije Cipicco pripojio specijalnoj masi kaptola.⁹¹ Ipak, sačuvan je podatak da kanonik Cvitan Dragošev (*1435.-*1461.) daje na obrađivanje, među ostalima, zemlje crkve Sv. Mihovila *de Slano* 1447. i 1448. godine.⁹² Crkva dakle tada valjda više nije bila u privatnom vlasništvu, odnosno na njih tada nije polagala pravo niti jedna plemićka splitska obitelj, s obzirom na to da po imenu dotični kanonik nije pripadao niti jednoj takvoj. Dokumenti Pinča i Plesa morali su, prema tome, nastati prije tog vremena. Nažalost, iz podataka 14. stoljeća ne vidi se koja bi obitelj polagala pravo na crkvu, ali čini se da sastavljač isprava svakako dolazi iz kruga uglednih i starih splitskih obitelji te da otud dolazi i motivacija da se porijeklo te obitelji prikaže kao drevno i vladarsko.

Zbog čega je upravo Bugarska izabrana za mjesto porijekla obitelji, a poznato je da je splitska tradicija porijeklo svojih plemića povezivala sa salonitanskim?⁹³ Moguće je da je pažnju na Bugarsku privuklo za splitske prilike neobično ime Pincius, koje su i moderni znanstvenici identificirali kao bugarsko Pinčo ili Penčo. Nije nemoguće da je i postojala neka nejasna tradicija o bugarskom porijeklu, a možda je i samo ime moglo podsjetiti na neko bugarsko s kojim je autor ili netko njemu blizak došao u kontakt. Tijekom druge polovice 14. stoljeća, sastavljač je dokumenata za svoju konstrukciju iz bugarske povijesti mogao dobiti ideju u vrijeme ili nakon vidinske epizode hrvatsko-ugarskoga kralja Ludovika koji je u svibnju 1365. upao u Bugarsku i zauzeo Vidin, prijestolnicu cara Ivana Stracimira, pranećaka Mihajla III. Šišmana, kojeg je zatočio u slavonskoj tvrđavi Gomnec (danas Bosiljevo kod Čazme). Nakon toga je uspostavljena kratkotrajna bugarska banovina sa sjedištem u Vidinu, ali je 1369. Ludovik vratio na vlast Ivana Stracimira kao ugarskog vazala.⁹⁴ Druga mogućnost za kontakt s bugarskim izvorima bila je kampanja hrvatsko-ugarskog kralja i rimsko-njemačkog cara Sigismunda protiv Osmanlija (poraz kod Nikopolja 1396.) te njegovi kontakti s polubratom i suparnikom Ivana Stracimira, Ivanom Šišmanom, koji je vladao u Trnovu (1371.-1395.) i koji je kao posljednji bugarski

⁹¹ Isto, str. 170-171.

⁹² Ostojić, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, str. 235.

⁹³ *Statut grada Splita*, prir. Antun Cvitanić, Split 1987., str. 338; Micha Madii de Barbezani (Miha Madijev), *Historia*, u: *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, str. 376; Miha Madijev de Barbezani: *Historia*, prev. i ur. Vladimir Rismondo, u: *Legende i kronike*, Split 1977., str. 171.

⁹⁴ O vidinskoj banovini vidi: Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata. Knjiga druga, treće doba: vladanje kraljeva iz raznih porodica (1301-1526)*, prir. Trpimir Macan, Zagreb 1982., str. 166-167; Pál Engel, *The Realm of St. Stephen: A History of Medieval Hungary, 895-1526*, London, New York 2001., str. 164-165. Također i Vasil Gjuzelev, *La guerre bulgare-hongroise au printemps de 1365 et des documents nouveaux sur la domination hongroise du royaume de Vidin (1365-1369)*, *Byzantinobulgarica*, vol. 6, Sofia 1980., str. 153-172; Божилев – Гюзелев, *История на средновековна България VII-XIV век*, str. 604-609.

vladar i sam postao vrlo popularan lik u bugarskim narodnim pričama i pjesmama.⁹⁵ To bi smjestilo nastanak falsifikata ili u zadnju trećinu 14. ili u početak 15. stoljeća. Podatke o nadbiskupu Martinu i kralju Držislavu sastavljač je mogao naći u djelu Tome Arhiđakona koji je označio ovog kralja kao prvog kralja Dalmacije i Hrvatske koji je dobio svoju krunu od Bizanta, a moglo mu je biti i poznato da je Bizant tada bio u ratu s Bugarskom. Kao takav, kralj Držislav se mogao predstaviti kao dostojan zaštitnik bugarskih izbjeglica visokog roda.

Najvjerojatnije se u sastavljanju tih dokumenata autor oslanjao na neke postojeće zapise (“darovne upise”, kako kaže Zlatarski) o darivanju zemlje crkvi Sv. Mihovila. U njima je bio zabilježen Pinčo, moguće i Pleso te drugi pripadnici obitelji. Ti su zapisi vjerojatno bili slični onima iz 12. stoljeća, u čiju autentičnost znanost (pa ni Gunjača) nije posumnjala. Topografski podaci konačno odgovaraju posjedima koje je i kasnije posjedovala ista crkva. Historijski je Pinčo vjerojatno dakle živio, kako je Gunjača i zaključio, u prvoj polovici 12. stoljeća, eventualno i krajem 11. stoljeća, što bi moglo objasniti pojavu nekih osoba koje se javljaju u izvorima tog vremena.

Na okolnosti sastavljanja dokumenata nešto svjetla bi moglo baciti još nešto. Crkva se jedino u prvom, kako se moglo zaključiti falsificiranom, dokumentu donosi s titularima Sv. Mihovila, Sv. Martina i Sv. Petra. Inače se u izvorima uvijek javlja jedino s titularom Sv. Mihovilom. Dosta je zanimljivo da je u blizini sela Kozica, odakle je potjecao Sidika koji je prodao Pinču zemljište za crkvu bio i beneficij crkava Sv. Mihovila od Lažana i Sv. Martina od Kruševika. Te se crkve redovito spominju u izvorima tek od 14. stoljeća. Poput Pinčovih i Plesovih dokumenata, i osnivačka isprava tog beneficija je također “tijekom stoljeća prepravljena što joj umanjuje vjerodostojnost”, a po njoj su beneficij osnovali stanovnici Selišća 1104. godine. Kako se oni navode s prezimenima, što je svakako prerano za taj period, osobito za seljake, Vjeko Omašić je s pravom zaključio da je taj dio isprave napisan u 15. stoljeću. Od navodnih osnivača naslijedili su pravo beneficija stanovnici Kruševika i Kozica. Crkvice su kao beneficij ujedinjene nešto prije 1434. godine kada se Kozičanin Ostoja Mihaljević odrekao svojih patronatskih prava u korist braće Jerolima i Antuna Cambija iz Splita. Obitelj Cambi se u to vrijeme počinje gospodarski uzdizati stječući imanja u zaleđu današnjih Kaštela i izrasta u jednu od najznačajnijih splitskih obitelji, iako su u plemstvo primljeni tek sredinom 17. stoljeća. U dokumentu iz 1434. spominje se osnivačka isprava, što znači da ona tada još nije sastavljena. Većina patrona koja je imala pravo izbora župnika bila je iz sela Kozice, a u prvoj polovici 16. stoljeća preselili su u Gomilicu, da bi u drugoj polovici stoljeća u Kambelovcu nastala nova crkva posvećena Sv. Mihovilu i Martinu. U patronatskim pravima sudjelovali su stanovnici Gomilice, Kambelovce i dijelom Lukšića. Kasnije

⁹⁵ Божилов, Гюзелев, *История на средновековна България VII-XIV век*, str. 620-647; Анчо Калоянов, Българските народни песни за цар Иван Шишман, *Публикация в сб. “Алманах VI клас”*, Велико Търново 1994. <http://liternet.bg/publish/akaloianov/shishman.htm> (1.12.2011.).

će se obitelj Cambi sukobljavati sa seljacima oko patronatskih prava (izbora nadarbenika beneficija) nad Sv. Mihovilom i Martinom.⁹⁶

Ne bi li u okolnostima borbi oko patronatskih prava rečenih crkava mogli naći i razloge sastavljanja osnivačke isprave i za solinskog Sv. Mihovila? Spominjanje sela Kozica, u blizini kojeg se nalazio beneficij Sv. Martina i Sv. Mihovila, moglo bi upućivati na pokušaj da se vremenom poistovjete oba beneficija. Zlatarski je u svojoj raspravi pretpostavio da je sastavljač dokumenata želio poistovjetiti solinskog Sv. Mihovila sa splitskim u vrijeme kad je solinska crkva već bila zapuštena, kako bi zainteresirani patroni mogli onda preuzeti splitsku crkvu istog titulara. Ta mogućnost je isključena, jer se splitska crkva može u dokumentima lako razlučiti od solinske, a osim toga dokazano je postojanje solinskog Sv. Mihovila u vremenu i prije negoli je to naznačio Zlatarski. Međutim, njegova ideja o namjernom zamagljivanju situacije kako bi se poistovjetila dvije crkve i dva beneficija može se primijeniti na situaciju s beneficijem Sv. Mihovila i Martina. Moguće je da je sastavljanje dokumenata trebalo poslužiti da se poistovjete crkve Sv. Mihovila, Martina, možda i nekog Sv. Petra, kako bi se steklo pravo na patronat nad njima i njihove posjede. U svakom slučaju, iako bi za sastavljanje takvih dokumenata izgledni kandidat bila obitelj Cambi koja je bila zainteresirana za Sv. Mihovila u Lažanima i Sv. Martina, to je ipak isključeno, s obzirom na to da je njezino talijansko porijeklo dobro poznato, a osim toga je u Split doselila prekasno da bi se mogla pozivati na davno vladarsko bugarsko porijeklo.⁹⁷ Kao mogući kandidati javljaju se i obitelj Cindro, među čijim su spisima nađeni dokumenti, a koja se može pratiti od prve polovice 13. stoljeća, kao i Gaudencii (poznatima i kao Radovčić), koja je možda bila u vezi sa starom srednjovjekovnom obitelji zvanom u historiografiji "Gaudii".⁹⁸ Iz 18. stoljeća sačuvana je genealogija Gaudencija, po kojoj vuku porijeklo od Pinča.⁹⁹ S obzirom na to da su se patronatska prava nasljeđivala i po ženskoj liniji, moguće je da je kasnije više obitelji polagalo prava na crkvu, a konačno je ona pripala nadbiskupiji. Tko je autor dokumenata o Pinču i Plesu i kojoj je splitskoj plemićkoj obitelji pripadao, zasad, dakle, ipak ostaje otvoreno pitanje, a nije isključeno da će se detaljnijim proučavanjem izvora 14. i 15. stoljeća, to moći konačno zaključiti.

Međutim, iako je priča o izbjeglim pripadnicima bugarske carske obitelji u Splitu izmišljena, njezino je značenje u tome što se možda radi i o zapravo najstarijoj zabilježenoj "priči o porijeklu" jedne pojedinačne obitelji, koja je sačuvana među dalmatinskim plemićkim obiteljima, budući da su ostale takve priče o porijeklu po-

⁹⁶ Omašić, *Povijest Kaštela*, str. 39-41, 129, 131-133, 142, 272-273.

⁹⁷ O obitelji Cambi, vidi HBL, s.v. Cambi.

⁹⁸ Iako Mario-Nepo Kuzmanić koji se bavio genealogijama splitskih plemića misli da su ovi izumrli do prve polovice petnaestog stoljeća: *Splitski plemići, prezime i etnos*, Split 1998., str. 105-106. O Cindrima vidi tamo: Isto, 30-33.

⁹⁹ Nikolić, Zaboravljeni projekt: *Acta sancti Gaudentii Philippa Riceputija*.

jedinih obitelji vezane uglavnom uz Dubrovnik i kasnije vrijeme.¹⁰⁰ Iako, nažalost, u njoj ne možemo tražiti pouzdane podatke o bugarskim doseljenicima u Split u ranom srednjem vijeku, ona ipak predstavlja dokaz o postojanju nekih veza i interesa, makar na duhovnom polju, koje su u konačnici dovele do toga da jedan srednjovjekovni Splitsanin poveže porijeklo svoje obitelji s davnim bugarskim vladarima. Može li se u Pinčovu imenu naći i zrnice istine o nekim stvarnim bugarskim tragovima u Splitu prijelaza 11. i 12. stoljeća, ostaje samo nagađanje.

¹⁰⁰ Za dubrovačke priče o porijeklu vidi Zdenka Janeković Römer, *Okvir slobode: dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*, Zagreb – Dubrovnik 1999., str. 45-48.

Зринка Николич Яакус

БЪЛГАРИ В СПЛИТ? ЛЕГЕНДА ЗА ПРОИЗХОДА НА ЕДНА СРЕДНОВЕКОВНА АРИСТОКРАТИЧНА ФАМИЛИЯ

В архивното наследство на „Бащата на хърватската историография” Иван Лучич Луциус (1604-1679), съхранявано в Каптолския архив в Сплит, са запазени няколко документа, преписани от него от изгубената днес архивна сбирка на известната сплитска аристократична фамилия Циндро (de Cindris), които се отнасят до солинската църква, посветена на Св. Архангел Михаил, Св. Апостол Петър и Св. Мартин епископ, известна от документите като църквата *Sanctus Michael de Arena* или *de Sabulo* или *de Slano*. Църквата е разрушена по време на османското присъствие в околностите на Сплит, ако не и по-рано, и днес от нея няма археологически следи, но затова пък съществуват две тези за нейното местонахождение. Според едната тя се е намирала в непосредствена близост до салонитанския амфитеатър или може би в самия амфитеатър, където неотдавна в центъра на арената бяха открити основи на средновековна църква. Другата по-разпространена теза е, че църквата се е намирала до пясъчливия бряг около половин километър западно от амфитеатъра, където на топографската карта от 1675 г. е означена църквата *Sv. Mijo*. Църквата била частен храм (лат. *ecclesia propria*, нем. *Eigenkirche*), което означава, че основателят ѝ е светско лице, което я е построило на собствен терен и ѝ дарило земя, с чиито приходи тя трябвало да се издържа. Наследниците на основателя и по мъжка, и по женска линия притежавали патронатно право над църквата, което се заключавало в правото да номинират или по-късно поне да потвърждават избора на свещеника, който служил в храма. За да осъществят това патронатно право, те трябвало да доказват роднинската си връзка с основателя. В случая с църквата „Св. Михаил” (*Sv. Mihovil*) като основател се споменава *Pincius* (наричан по-късно в историографията още *Пинчо* или *Пенчо*) със семейството му, от което се споменава неговият син *Pleso*. Заради своето съдържание документите за тях са привлекли вниманието и на българските, и на хърватските историци. Така например в най-старите документи от сбирката, датирани от 994 г., Пинций записва за спомен на своето потомство, че заедно със четиримата си братя, сестра си, сина си Плесо и още седем племенника избягал от град Търново в страната на българите, след като техният чичо цар Шишман бил свален и ослепен, а по-късно и удушен от своя син и техен роднина Стефан. Обвинени като бунтовници, Пинций с братята, сестрата, синът и племенниците побягнали в Мизия (*Missia*), а след това в Хърватия, където княз Държислав ги приел и настанил охотно в крепостта Клис. Там приели католическата вяра и после с одобрението на сплитския архиепископ Мартин построили църква, която да служи като *memoriale domus* на семейството и след това да се наследява от техните потомци по мъжка и женска линия. Свещеникът в църквата също трябвало да бъде от техния род, а в случай, че нямало такъв, трябвало да бъде избран от семейството. Впоследствие църквата била наследена от Плесо, синът на Пинций, на когото били поверени и парите, необходими за нейната издръжка. Следващ документ, датирани от 1000 г. свидетелства, че Плесо купил много земя в околността на бъдещата църква и я построил, за което получил от крал Държислав

камъни от античния салонитански амфитеатър. След смъртта на баща си Плесо се преместил със семейството си в Сплит и впоследствие по договор със съпругата си Мария, синовете и дъщеря си подарили още някои земи на църквата. Друга документална сбирка, свързана с първата, се състои от кратки записки от XII и XIII век, в които собствениците и наследниците на храма отбелязвали своите дарения. През XIII век, по времето на архиепископ Рогерий (1249-1266), църквата е осветена повторно, което показва, че междувременно била изоставена и след това обновена и/или разширена. В последната записка като потомък и наследник на Пинций и Плесо се споменава свещеникът Грубче (Грубац), комуто архиепископът поверил църквата. Пръв споменал документите шибеничкият хуманист Динко Заворович (ок. 1540-1608) в своето непубликувано произведение *De rebus Dalmaticis*, създадено на границата между XVI и XVII век, следователно още преди Лучич да ги е преписал. Сам Лучич ги е ползвал като извор за датирането на крал Държислав. Използвал ги е после Филипо Ричепути (1667-1743), инициатор и събирач на материали за монументалния проект за история на църквата на територията на някогашния Илирик – по-късно *Illyricum sacrum*, който свързал с Пинций и Плесо осорския епископ Гауденций от XI век, по-късно почитан като светец на кварнерските острови. В научно обръщение документите са внесени от Даниеле Ферлати в третия том на *Illyricum sacrum*, а неговата интерпретация впоследствие решително повлияла върху рецепцията им от историографията. Той заключил, че жестокият цар Стефан всъщност е Самуил и че в първоначалната версия на документа вероятно стоял само инициалът на името С., което преписвачът развил като Стефан. Родното място на Самуил по това свидетелство било Търново, а бащиното му име Шишман. Въпреки някои съмнения в истинността на документа това предположение се запазва чак до откриването на Самуиловия надпис в памет на родителите и брата му от 993 г. Очевидните нелогичности и анахронизми в текста, като например споменаването на преминаването към католическата вяра, дотогава са тълкувани като късна преработка на документите (Дринов, Рачки). След откриването на Самуиловия надпис се явяват решителни гласове, че се касае за фалшификат (Иречек, Булич-Бервалди). За това най-вече допринесли със своите изследвания Божидар Прокич, Фердинанд Шишич и Васил Златарски. Прокич и Златарски заключават, че описаните в документите събития около царете Шишман и Стефан отразяват състоянието на сръбско-българските отношения и владетелските семейства през първата половина на XIV век. Златарски заключава, че в личността на цар Шишман трябва да се вижда смесване на българския цар Михаил III Шишман (1323-1330), син на видинския деспот Шишман, и сръбския крал Стефан III Урош Дечански (1322-1331). Докато за Прокич и Шишич свидетелството е откровен фалшификат, Златарски смята, че документите отразяват действителни събития от 1330 г., които при късните преработки от XVI и XVII век (по-късно по Шишич коригирано на XV) са пренесени във времето на Държислав. Българската историография повече не се е занимавала с документите. В хърватската историография в средата на XX век нов интерес към тях съживява изследването на Ловре Катич, който отново утвърждава тезата, че се касае за преработени документи. Той пръв взема предвид целия документален корпус (и първата, и втората сбирка) и пренася центъра на изследването от българския в локалния солински контекст. Смята, че става въпрос за регистъра на църквата Св. Михаил, съставен на основата

на автентични документи най-вероятно от свещеник Грубац, който се споменава в тях като дарител на църквата от времето на архиепископ Рогерий през втората половина на XIII век. Ролята на Грубац като автор или преработвател на документите е възприета и от други изследователи след Катич. Степан Гуняча обширно осветлява всички дипломатически, хронологически и съдържателни анахронизми и неточности на Грубац и го обявява за фалшификатор, докато Младен Анчич смята, че става въпрос за автентичен монтаней на църквата Св. Михаил, като лаконично приписва проблематичните елементи и анахронизмите в текстовете, посочени от Гуняча и неговите предходници, на грешките, възникнали при приписването. Това двояко отношение към документите и техния автор/преработвател се запазва и днес. Авторката на статията споделя гледището на Гуняча и неговите предходници, които обширно са обосновавали защо смятат документите за късен фалшификат, но обръща внимание и на подценяването на приносите на Прокич и Златарски за историческия контекст на легендата за българските бежанци и утвърдената връзка с личности и събития от първата половина на XIV век, което създаването на фалшификата пренася по-късно от епохата на свещеника Грубац. Не е невъзможно да е съществувала някаква неясна традиция за българския произход на необичайното за сплитските условия име Пинций (Пинчо или Пенчо), а през втората половина на XIV век засега все още неизвестният съставител на документите е можел за своята редакция да получи идея от българската история по време или след видинския епизод от 1365-1369 г. на хърватско-унгарския крал Людовик, който заточил цар Иван Страцимир, правнук на Михаил III Шишман, в словенската крепост Гомнец (днес Босилево край Чазма). Друга възможност за контакт с български извори била кампанията на хърватско-унгарския крал и римско-немски император Сигизмунд против османците (поражението при Никопол през 1396 г.) и неговите взаимоотношения с полубрата и съперника на Иван Страцими, Иван Шишман, който управлявал в Търново (1371-1395 г.) и като последен български владетел сам станал много популярен в българските народни легенди и песни. Това би поставило създаването на фалшификата или в последната третина на XIV или в началото на XV век. Затова, макар легендата за избягалите членове на българското царско семейство в Сплит да е измислена, нейното значение се заключава в това, че може би става въпрос за наистина най-старата забелязана „легенда за произход“ на една отделна фамилия, запазена сред далматинските аристократични семейства, тъй като другите подобни семейни легенди са свързани главно с Дубровник и произхождат от по-късно време. Дори в нея да не можем да търсим сигурни податки за български преселници в Сплит през средновековието, тя все пак представлява доказателство за съществуването на някакви връзки и интереси, макар и на духовното поле, които в крайна сметка са накарали един средновековен сплитчанин да свърже произхода на своето семейство със старите български владетели.

(Превод С. Елдъров)

Zrinka Nikolić Jakus

Bulgarians in Split? The Story about the Origin of a Medieval Noble Family

In the writings of “the father of Croatian historiography” Ivan Lučić Lucius (1604-1679) that are kept in the Metropolitan Chapter Archive of Split, there are several documents that he transcribed from the now lost archive of the noble family of the Cindro (de Cindris) of Split. They deal with a private church of St. Michael, St. Peter and St. Martin in Solin, and according to these documents the church was founded by a certain Pincius and his family, who were natives of Trnovo and nephews of the Bulgarian Tsar Ivan Šišman of Trnovo (1371-1395). Because of political circumstances, Pincius, his brothers and a sister, together with their children, fled to Croatia, where they were received with hospitality by King Držislav of Croatia, who settled them in the *suburbium* of Klis. Pincius’s son Pleso decided to build a family church, which he, together with other members of the family, endowed richly with various pieces of land. Only the heirs of the founders, in both lines, were to have rights of patronage over the church, and thus have the right to appoint the priest, who was preferably to be himself also a descendant of the founders. The last who was mentioned as such in the documents was the priest Grubac, in the second half of the thirteenth century. The documents attracted the attention of both Bulgarian and Croatian historiography, with differences in opinion. The author maintains that the documents are forgeries, perhaps made on the basis of some brief records of a donation of land from the end of the eleventh or the beginning of the twelfth century, and offers the opinion that the author was some unknown cleric from the end of the fourteenth or the beginning of the fifteenth century, who was perhaps inspired by the Vidin campaign of King Louis (1365-1369) or the campaign of Emperor Sigismund against the Ottomans in 1396, and contacts with the Bulgarian ruler Ivan Šišman.